

"De venae sectione" Nikole Petrovića

Stojčevski, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:383911>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KLASIČNU FILOLOGIJU

***“De venae sectione”* Nikole Petrovića**

Diplomski rad

Studentica: **Martina Stojčevski**

Mentor: **dr. sc. Vladimir Rezar**

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Biografija Nikole Petrovića.....	4
2.1. Izvori za proučavanje Petrovićeve biografije od 16. do 18. stoljeća.....	4
2.2. Izvori za proučavanje Petrovićeve biografije u 19. stoljeću.....	5
2.3. Izvori za proučavanje Petrovićeve biografije u 20. stoljeću i kasnije.....	7
3. Bibliografski opis radova Nikole Petrovića.....	8
3.1. Govori.....	9
3.2. Pisma.....	10
3.3. Poezija.....	11
3.4. Prijevodi s grčkoga.....	12
4. <i>De venae sectione</i>	13
5. Flebotomija u antičkoj Grčkoj.....	15
5.1. Flebotomija u antičkom Rimu.....	16
5.2. Flebotomija u srednjem vijeku.....	17
6. Opis rukopisa.....	19
7. Opis sadržaja.....	22
7.1. Sadržaj od lista /69v/ do lista /71/.....	22
7.2. Sadržaj od lista /71v/ do lista /73/.....	23
7.3. Sadržaj od lista /73v/ do lista /75/	24
8. Rasprava.....	25
9. Primjena u nastavi.....	26
10. Zaključak.....	26
11. Prijepis.....	27
12. Popis literature.....	32

Sažetak

Rad donosi prijepis i analizu rukopisnog latinskog prijevoda *De venae sectione* hrvatskoga humanista Nikole Petrovića (1486.-1568.). Riječ je o prijevodu danas nepoznatog grčkog izvornika koji za autorstvo Petrović pripisuje talijanskom liječniku i prevoditelju grčkih medicinskih spisa na latinski Nikoli iz Reggia (1280.-?). Na samome početku navele su se biografske i bibliografske činjenice o Petroviću koje se uvelike baziraju na doprinosima koje je donio hrvatski filolog i povjesničar knjige Šime Jurić 1983. godine, što do tada u toj mjeri nije bilo usustavljeno. Biografske i bibliografske podatke nastojalo se produbiti daljnjim istraživanjem. Slijedi poglavlje u kojem se iznosi cijela problematika atribucije grčkoga izvornika *De venae sectione* Nikoli iz Reggia. Donose se osnovne biografske informacije vezane za Nikolu iz Reggia i informacije relevantne za kontekst rukopisa. Osim toga, grafički su se prikazale kratice koje su zastupljene u tekstu te se osvrnulo na sadržaj, posebno na medicinsku terminologiju. Na kraju su razmotrene mogućnosti upotrebe ovog teksta u školskoj nastavi latinskog jezika.

1. Uvod

Tema ovoga diplomskog rada između ostalog je prijepis rukopisa *De venae sectione* hrvatskoga humanista Nikole Petrovića koji on u uvodu pripisuje Nikoli iz Reggia (*Nicolò da Reggio*; Kalabrija, 1280.-?). Pritom je problematično to što je da Reggio bio prevoditelj s grčkoga, a ne medicinski pisac, pa se postavlja pitanje tko je zapravo autor grčkoga izvornika. Osim toga, samo djelo bavi se temom medicinskoga zahvata flebotomije odnosno puštanjem krvi u svrhu liječenja raznih oboljenja. Izuzev prijepisa i modernizacije pravopisa te interpunkcije, u radu se prikazala povijest recepcije flebotomije u kontekstu antike i srednjega vijeka pa sve do novoga vijeka, perioda na čijem je početku živio autor prijevoda Petrović. Nastojala se iznijeti problematika vezana za atribuciju Petrovićeva rukopisa Nikoli iz Reggia, budući da je samo kod Petrovića zabilježen podatak o Reggiovu autorstvu grčkoga izvornika. Iznio se pregled kratica te opis

sadržaja rukopisa kako bi čitatelju bilo lakše pratiti ga te se na kraju iznijela ideja o tome na koji bi se način tema ovoga diplomskog rada mogla uklopiti u školsku nastavu latinskog jezika.

2. Biografija Nikole Petrovića

O hrvatskom humanistu Nikoli Petroviću (1486.-1568.) dugo se niz godina nije mnogo pisalo, sve do 1983., kad je povjesničar knjige i klasični filolog Šime Jurić (1915.-2004.) prikupio i sastavio detaljnije biografske te bibliografske podatke u članku pod naslovom *Zbornik književnih radova Korčulanina Nikole Petrovića*. Saznajemo da se dugo vremena smatralo da je rodom s otoka Krfa te da nema pouzdanih temeljnih informacija o njegovu životu (Jurić 1983: 162). Naime, postojale su zablude o Petrovićevu grčkom porijeklu zbog nadimka "*Corcyraeus*" koji je navodio u svom predstavljanju te zbog njegova poznavanja grčkog jezika, što nije bila učestala pojava za autore toga doba (ibid.: 161-162). Ovo i sljedeća poglavlja koja se bave izvorima za proučavanje Petrovićeve biografije temelje se na podacima iz spomenuta Jurićeva članka.

2.1. Izvori za proučavanje biografije Nikole Petrovića od 16. do 18. stoljeća

Veći dio autora koji je pisao o Petroviću spomenuo je upravo Jurić, a mi ih ovdje navodimo kronološkim redom. Najprije, talijanski astrolog i matematičar Luca Gaurico (16. st) u predgovoru svojega prijevoda Ptolomejeva *Almagesta* s grčkoga na latinski spominje Petrovića kao vrijednoga savjetnika kod prevođenja (Jurić 1983: 161). Osim toga, o Petrovićevu datumu rođenja (15. siječnja 1486.) imamo podatak jer ga je Gaurico zabilježio u svome djelu *Tractatus astrologicus* (1552.), a taj je podatak navodno dobio upravo od Petrovića, s kojim je bio blizak (ibid.: 161-162). Detaljnije podatke o Petrovićevu životu donio je tek korčulanski povjesničar i liječnik Antun Paulini (1696.-1757.) u djelu *Istoria ecclesiastico-profana di Corzola* ili "O crkvenoj i svjetovnoj povijesti Korčule" u 18. stoljeću (ibid.: 162-164). Navedeno se djelo čuva u rukopisnim izdanjima u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Prvome naslov glasi *Istoria ecclesiastico-profana di Corzola*, obuhvaća 11 svešćića te je napisan latinskim kurzivom (lokacija/signatura: NSK zbirka rijetkosti: R 4043). Drugi nosi naslov *Istoria ecclesiastico-profana di Corzola del dottor Antonio Paulini cittadino corzolano che contiene anco le cose principali della Dalmazia, e varie disertazioni sopra diverse cose relative a Corzola* na 281 stranici rukopisa ispisana latinskim

kurzivom (lokacija/signatura: NSK zbirka rijetkosti: R 5534). S obzirom na to da je Paulinijevo djelo ostalo nedovršeno, Jurić (1983: 162-164) donosi u kratkim bilješkama ono što je Paulini uspio zapisati o Petroviću. Na temelju izraza kojima Paulini opisuje Petrovića, možemo donijeti zaključak o tome kakav je Paulinijev stav o njemu: “cijenjeni subjekt onoga vremena” (“*stigmatissimo soggetto di quei tempi*”), “svestran u znanosti i kršćanstvu” (“*in ogni genere di scienze e non meno nella Christiana pietà*”) i “nekada uglednog i odličnog imena” (“*il suo nome il quondam spettabile ed eccellente*”). Dobivamo i podatak o tome da je imao rođaka Giovannija Petrea, kako navodi Paulini, “ništa manje slavnog” (“*...stigmatissimo soggetto di quei tempi, non men del pre nominato Giovanni Petreo suo consanguineo.*”). Budući da nam Paulini spominje tu informaciju, vrijedilo bi detaljnije proučiti to rukopisno djelo kod poglavlja koje obrađuje Giovannija Petrea zbog potencijalne mogućnosti otkrivanja novih podataka o obiteljskim odnosima dotičnoga humanista.

2.2. Izvori za proučavanje Petrovićeve biografije u 19. stoljeću

Nadalje, o Petroviću dobivamo i neke pogrešne informacije od autora Franje Marija Appendinija (1768.-1837.) u njegovu djelu *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* koje je nastalo 1802./1803. Naime, navodi se podatak da je “jedan određeni” (“*un certo*”) *Nicolo Poterio* bio rektor dubrovačke gimnazije od 1546. do 1550. (Appendini 1802./3: 318). Nakon Appendinija o Petroviću je pisao korčulanski povjesničar Matija Kapor (1789.-1842.) u službenom listu austrijske Pokrajinske vlade *Gazzetta di Zara* u članku iz 1841. godine u broju izdanja 97 (str. 1-4) pod nazivom *Biografia di Nicoló Petreo*. U članku dobivamo podatak o tome da je rođen 1500. godine ili otprilike u to doba (“*nell' anno 1500. od in quel torno*”). Spominje njegovu velikodušnu ostavštinu (“*il quale concepiva il disegno di fondare un istituto fra gli utili utilissimo, e del non poco vistoso suo patrimonio generoso il dotava.*”) te kako je “učen u mnogim granama te je postao vrlo učen u grčkoj književnosti” (“*che in molti rami dotto, e nella greca letteratura dottissimo divenne*”). Spominje njegovo obrazovanje u Bologni, Veneciji i Rimu, poznanstvo s duždom Pietrom Landom (1462.- 1545.) koji mu je 1540. pružio “velike povlastice” te činjenicu da je u Veneciji 1552. godine dao tiskati svoj čuveni prijevod s grčkoga na latinski, za što je dobio i naklonost publike, pod nazivom *Meletius Tiberiopolitanus: De natura structuraque*

hominis. Polemonis Naturae signorum interpretationes. — Hippocratis. De hominis structura. — Dioclis Ad Antigonom regem De tuenda valetudine epistola. — Melampi. De naevis corporis tractatus. Ti grčki tekstovi prije Petrovića nisu bili prevedeni na latinski. Kapor (1841) dalje govori kako je od tih prijevoda nastala knjižica (“*opusculo*”) u 4° koju je posvetio nadbiskupu Girolamu Sauliju koji je djelovao kao nadbiskup u Genovi od 1550. do 1559. Spominje isto tako činjenicu da je povjesničar Paulini pogrešno pripisao Petroviću povijesno djelo pod nazivom *Cimbrorum et Gothorum origines, migrationes, bella atque coloniae*, zamijenivši ga s Nicolausom Petreiusom, danskim povjesničarom iz 16. stoljeća. Također, zbog toga što je svoju novčanu ostavštinu 1559. oporukom namijenio za gradnju skladišta za žito i ostale potrepštine za siromašan narod, naziva njegovo djelovanje filantropskim dobročinstvom, “*filantropica carità*” (ibid.: 2). Osim toga, svoje je knjižno bogatstvo grčkih, latinskih i talijanskih pisaca ostavio samostanskom redu franjevac na otoku Badiji (ibid.: 3). Zahvalni su mu sugrađani namjeravali podići brončanu bistu, no iz nekog razloga to se nije dogodilo (ibid.: 2). Ostatak života proveo je u Rimu kao predsjednik ilirske kongregacije, a u Rimu u crkvi sv. Jeronima je i pokopan 1568. (ibid.: 3). U članku također doznajemo informacije o drugim pripadnicima korčulanske obitelji Petrović. Primjerice, spominje se Paolo Petreo koji je, prema riječima Jacopa Facciolatija, bio profesor prava na Sveučilištu u Padovi godine 1545., a Giovanni je Petreo bio u službi tajnika Ferantea Gonzaga, glavnoga kapetana Karla V. Osim toga, jedno njegovo pismo nalazi se u djelu *Lettere volgari di diversi nobilissimi huomini, et eccellentissimi ingegni, scritte in diverse materie* tiskano 1551. autora Alda Manuzija, a 1547. godine šest je njegovih soneta osvanulo u djelu *De le rime di diuersi nobili poeti toscani*. Dodatno, tri su se njegova soneta pojavila još u odabranim rimama Ludovika Dolcea koje je tiskao Giolito 1565. te se tako našao uz imena poput Sannazara, Tassa, Ariosta, Donija, itd. Nadalje, u 19. je stoljeću o njemu pisao francuski filolog Émile Legrand u djelu *Bibliographie hellénique* (1885) te ga pogrešno uvrstio kao neohelenističkog pisca na temelju navoda iz djela “*Tractatus astrologicus*” Luce Gaurica. Budući da je 1526. pripremio prvotisak Pseudo-Filoponova komentara uz Aristotelovu raspravu *Περὶ ζῴων γενέσεως* (*De animalium generatione*), Petrovićevu grčku posvetnu poslanicu čitamo u cijelosti objavljenu u Legrandovom spomenutom djelu pod nazivom *Bibliographie Hellénique* (Rezar 2019: 155).

Na temelju podataka koje su iznijeli prethodnici, o Petroviću je pisao i Hvaranin Šime Ljubić (1809.-1865.) u djelu *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* izdano 1856., a podaci koje u Ljubićevom djelu pronalazimo o Petroviću uvelike se temelje na članku netom

spomenutog Matije Kapora iz 1841. godine (ibid.: 164). Nadalje, Zadranin Josip Ferrari-Cupilli (1809.-1865.) u djelu *Ceni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia* 1887. piše o Petroviću, no većinom podatke koje smo već pročitali kod prethodnika (ibid.: 164).

2.3. Izvori za proučavanje Petrovićeve biografije u 20. stoljeću i kasnije

Nadalje, o Petroviću je pisao i Hvaranin Jorjo Tadić, koji je najprije prihvatio tvrdnju svojih prethodnika o Petrovićevu grčkom porijeklu u djelu *Nicolaus Petreius, rektor Dubrovačke gimnazije (1538—1550). Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1938.*, ali ju je kasnije odbacio u djelu *Dubrovački portreti*. U suvremeno doba Petrovića je spomenuo Cvito Fisković kao rektora dubrovačke gimnazije u djelu *Naši graditelji i kipari XV i XVI st. u Dubrovniku* (1947.) (ibid.: 164) te Vinko Foretić u djelu *Vjekovne veze Dubrovnika i Korčule* (ibid.: 164). Mario Emilio Cosenza 1962. godine također pripisuje Petroviću grčko porijeklo u svome djelu *Biographical and Bibliographical Dictionary of the Italian Humanists and of the World of Classical Scholarship in Italy, 1300-1800* (ibid.: 161). U članku *Filozofija s antičkog Mediterana u filozofiji renesanse s hrvatskog Jadrana* pojavljuje se poglavlje o Nikoli Petroviću u kojem ga se naziva “velikom kultorom grčke antičke filozofske baštine” (Kukoč 2009: 273). Rezar (2019) ukazuje na Petrovićevu humanističku djelatnost tijekom boravka u Italiji i odnos sa salentinskim humanistom Sergijem Stisom, posebno naglašavajući važnost Stisova pisma Petroviću koje je do 1982. god. bilo nepoznato. S obzirom na to da se ovaj rad između ostalog bavi prijepisom Petrovićeva rukopisnog prijevoda o flebotomiji *De venae sectione*, možemo se pitati otkuda dolazi motivacija za prevođenjem medicinskih tekstova budući da se Petrović uvelike bavio filozofskim tekstovima. Petrovićev interes prema prevođenju grčkih medicinskih tekstova vjerojatno dolazi zbog činjenice da mu je učitelj bio Sergio Stiso (cca. 1454-cca. 1535) koji je na njega utjecao grčkim humanizmom i prepisivalačkim sklonostima koje je Stiso kao redovnik stekao u bazilijanskom samostana San Nicola di Casole (Rezar 2019: 157). Imamo i podatak o tome da se Stisova kolekcija djela može podijeliti u dvije veće sekcije: prva uključuje književne i filozofske tekstove, a druga znanstvene ili pseudo-znanstvene teme, posebno medicinu (Ciccolella i Silvano 2017: 220-221). Dakle, Stiso dolazi iz kulture samostana koji ima prepisivalačku tradiciju te očigledno posjeduje velik interes prema medicinskoj tematici, što je potencijalno utjecalo i na Petrovićeve interese. Možemo to povezati i s činjenicom da Petrović 1526. boravi u Padovi, a tamo

je prema njegovim riječima boravio *philosophandi causa* (Rezar 2019: 157). U Padovi je zlatno doba medicine započelo u periodu između 14. i 17. stoljeća kada je Europu karakteriziralo ponovno otkrivanje klasičnih grčkih i rimskih tekstova te filozofije (Zampieri i ostali 2013: 151). Sveučilište u Padovi doživjelo je velike promjene od 15. do 17. stoljeća (Rebollo 2010: 3). Postojao je smjer prava i smjer umjetnika ili umjetnosti, pri čemu se u smjer umjetnosti uključuje smjer medicine (ibid.: 3). Profesori umjetnosti, liječništva i filozofije imali su glavnu ulogu kod obrazovanja budućih liječnika, a tri najprestižnija predmeta na umjetničkom smjeru bili su: medicinska teorija, medicinska praksa i prirodna filozofija (ibid.: 3). Ako je Petrović 1526. godine došao u Padovu *philosophandi causa*, možemo pomisliti da je indirektno bio utjecan medicinom budući da je medicina bila sastavnim dijelom filozofije.

3. Bibliografski opis radova Nikole Petrovića

Što se tiče Petrovićeve bibliografije, poznato je da je Petrović tiskao tri djela (Jurić 1983: 164-165). Njegovim je suvremenicima bilo jasno da postoje i njegova druga djela koja nisu tiskana, no nije bilo poznato gdje su se nalazila poslije autorove smrti (ibid.: 165). 1526. pripremio je prvotisak Pseudo-Filoponova komentara uz Aristotelovu raspravu *Περὶ ζῴων γενέσεως* (*De animalium generatione*) putem tiskara Niccolini da Sabbio, najaktivnijih tiskara grčkih tekstova u Italiji u drugoj polovici 16. stoljeća (Wolkenhauer i Scholz 2018: 114). Izdanje prati Petrovićeva posveta Andriji Mateju Akvavivi (tal. *Andrea Matteo Acquaviva*) sastavljena na starogrčkom (Jurić 1983: 164; Rezar 2019: 155). Akvaviva je bio talijanski plemić i kondotjer iz Napuljskoga kraljevstva poznat po tome što je sudjelovao u uroti baruna protiv napuljskoga kralja Ferrantea od Aragona (Volpicella 1916: 215). Osim toga, Akvaviva je i sam bio humanist te je u literarnim krugovima bio značajan zbog svojih komentara na latinski prijevod Plutarhovih *Moralia* (Rose 1857: 80). Petrović je usporedno s ovim izdanjem iste godine objavio i svoj latinski prijevod ovoga Pseudo-Filoponova komentara pod naslovom *Aristotelis quinque De animalium generatione libri, ex interpretatione Theodori Gazae, cum Philoponi seu Joannis Grammatici Commentariis*. Ovo je izdanje posvetio mletačkom plemiću Marinu Georgiju, pri čemu treba spomenuti da je ta posveta sačuvana i u rukopisnom obliku (Jurić 1983: 167). Napokon, imamo izdanje njegovih prijevoda iz 1552. pod nazivom *Meletius Tiberiopolitanus: De natura structuraque hominis*. i uz to *Polemonis*

Naturae signorum interpretationes. — *Hippocratis. De hominis structura.* — *Dioclis Ad Antigonum regem De tuenda valetudine epistola.* — *Melampi. De naevis corporis tractatus. Omnia haec non prius edita Nicolao Petreio interprete,* što je posvećeno nadbiskupu Girolamu Sauliju. Može se reći da je prijevod Meletijeva djela jedno od najznačajnijih Petrovićevih zasluga budući da je prvi preveo to djelo s grčkoga na latinski. Petrovićevo ime i tiskana bibliografija uvršteni su u *Bibliotheca universalis*, poznato djelo Conrada Gessnera (1583) koje je u prvotnom obliku nastajalo od 1545. do 1549. Petrovićeva djela spominju se i kod nekih drugih autora, ponajviše djela koja je tiskao (Fabricius 1718: 100; Freitag 1752: 219; Franz 1780: 24; Smith 1876: 436; Milner i drugi 2012: 76). U djelu *Opuscula filologica* spominje ga njemački filolog Friedrich Ritschl 1866. godine u poglavlju *De Meletio physiologo brevis narratio*, pri čemu ističe činjenicu kako Petrović prvi priređuje latinski prijevod Meletijeva djela *De natura sive structura hominis*. Međutim, najopširnije je njegov opus prikazao filolog Šime Jurić koji pronalazi kodeks Petrovićevih djela u Općinskoj knjižnici u Perugi (*Biblioteca comunale Augustea*). Signatura toga kodeksa glasi G 99 te je registriran pod naslovom *Nicolaus Petreius. Litterae, sermones, carmina*. Materijal je papir veličine 4° te se sveukupno sastoji od 102 lista. Pisani se tekstovi u Zborniku nalaze na listovima koji su naznačeni brojkama 1—99. U kodeksu se nalazi osamnaest dužih i kraćih pjesama u prozi, dvadeset i devet kraćih i dužih pjesama, pjesničke poslanice, prigodnice, epigrami, jedanaest prigodnih govora i crkvenih propovijedi, dva duža prijevoda proznih tekstova grčkih pisaca te tri kraće grčke pjesme prevedene u stihu (Jurić 1983: 166). Ukratko ćemo se osvrnuti na Petrovićeve radove sadržane u spomenutom rukopisnom zborniku.

3.1. Govori

Listovi zbornika uvelike su ispunjeni govorima i pismima. Od govora nam je poznat pozdravni govor upućen dubrovačkom senatu u kojemu ističe uspješnost dubrovačke vlasti i uprave, kao i moral i čestitost dubrovačkih građana te u kojem obznanjuje da prihvaća poziv odgojitelja u Dubrovniku te da će savjesno obavljati tu dužnost (Jurić 1983: 169). Nadalje, pretpostavlja se da je 1544. godine napisao pohvalni govor za dubrovačkog nadbiskupa Pamfilija Trasoldija budući da je tada Trasoldi došao na nadbiskupsku poziciju (ibid.: 171). Petrović je, osim pohvalnih govora, napisao i govor u svrhu prozivanja u kojem oštro proziva jednog dubrovačkog pravника porijeklom iz Pesara koji je navodno poslužio otrovano vino Petroviću te drugim gostima (ibid.:

169-170). Nadalje, među Petrovićevim djelima pronalazimo i propovjedne govore za blagdan Tijelova koje su čitali njegovi učenici u dubrovačkoj katedrali. Govora takvoga tipa bilo je šest, a napisao je i nekoliko drugih propovjednih govora (ibid.: 171)

3.2. Pisma

Putem pisama koje zatječemo u zborniku komunicirao je sa svojim učenicima, crkvenim ličnostima te drugima. Nastojat ćemo ukratko sagledati neke bitne specifičnosti vezane za osobe kojima je Petrović pisao te ćemo na taj način nastojati dobiti širu sliku o njegovu krugu poznanstava. Saznajemo da je jedno od svojih pisama adresirao profesoru grčkoga jezika i retorike, Petru Alcioniju (1487.-1527.), kojega je veličao i hvalio (ibid.: 168). Nadalje, Petrović je pisao montekasinskom benediktincu Krizostomu Kalvinu koji je zaslužan za brojne napretke benediktinskoga reda (Jurić 1983: 182). Kalvini je kasnije bio predsjednik Mljetske kongregacije od 1547. do 1563. sa sjedištem u samostanu sv. Marije na Jezeru te je postao dubrovačkim nadbiskupom od 1564. do 1575. (ibid.: 182). Sačuvano nam je i pismo u kojem pozdravlja erdeljskog biskupa i plemića Ivana Statilića te hvali njegove zasluge u bitkama (ibid.: 168). Pisao je također i montpeljerskom biskupu Guillaumeu Pellicieru (1529.-1568.) (ibid.: 172-173), revnom sakupljaču grčkih rukopisa te tiskanih djela koji je uvelike doprinio obogaćivanju bibliotekarskog opusa i renesanse grčke književnosti u Francuskoj (Omont 1885: 594-624). Njegova rukopisna kolekcija sadržavala je imena od Platona, Seksta Empirika, Hipokrata, Galena pa sve do Grgura Nazijanskoga, Ivana Zlatoustog i Grgura iz Nise (ibid.: 594-624). Pisao je i kardinalu Svetoga Križa Marcelu II (rođ. *Marcello Cervini degli Spannocchi*) (1501.-1555.) (Jurić 1983: 183.) pod čijim je protektoratom u Vatikansku knjižnicu dodano više od petsto svezaka na latinskom, grčkom i hebrejskom, a pripremljeni su i novi katalozi grčkih i latinskih rukopisa (Carini, 1893: 59). Nadalje, pisao je vojvodi Ivanu Antunu Akvavivu (cca. 1491.-1546.) (tal. *Giovanni Vincenzo Acquaviva d'Aragona*) (Jurić, 1983: 187), sinu Petrovićeva starog zaštitnika Andreja Mateja Akvaviva. Pisao je talijanskom filologu Klaudiju Tolomeiju (1492-1556) (tal. *Claudio Tolomei*) (Jurić 1983: 188) koji je postao korčulanski biskup 1549. godine (Longfellow i Felton 1845: 557-558). Značajan je po sudjelovanju u polemikama o tome treba li se talijanski jezik zvati talijanski, toskanski ili vulgarni te je zagovarao reformu abecede (ibid.: 558). Izuzev toga poznat je po filološkim i lingvističkim postignućima. Naime, smatra se da je Tolomei već tada iznio neka

razmatranja koja su bliska modernoj lingvistici u svome djelu *Il Cesano della lingua toscana* (1555) kao što je ideja da komponente prostora i vremena utječu na promjene u jeziku (Hassler i Volkmann 2011: 129-134).

Nadalje, Petrović se dopisivao se s mletačkim humanistom i svećenikom Ivanom Krstiteljem Egnacijem (1478.-1553.) (lat. *Ioannes Baptista Egnatius*) (Jurić 1983: 179) koji je uredio i izdao brojne klasike kao što su: *Dicta et facta memorabilia* Valerija Maksima, Ciceronove *Epistolae ad familiares*, Ovidijeve Heroide i Metamorfoze, Juvenalove satire, itd. (Mioni 1981: 698-702). Egnacije je također djelovao u krugovima tiskara Alda Manuzija koji mu je 1513. godine posvetio zbirku grčkih govora (Ross 1976: 521-566). Među Petrovićevim pismima nalazi se ime Francuza Petra Gilisa (Jurić 1983: 180), čiji je identitet sporan. Postojao je prevoditelj, topograf i znanstvenik *Petrus Gyllius/Gillius* ili *Pierre Gilles* (1490.-1555.) koji je djelovao kao francuski ambasador u kulturnoj misiji u Osmanskome Carstvu (Bietenholz i Deutscher 2003: 98). Po povratku je napisao djela: *De Topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus libri IV*, *Cosmae Indopleutes* i *De Bosphoro Thracio libri III* (ibid.: 98). Petra Gilisa Francuza ne treba pobrkati s nizozemskim humanistom i izdavačem *Pietrom Gillisom* (1486.-1533.) (ibid.: 99).

Također, ostalo nam je pismo pjesničke naravi u elegijskom distihu koje je upućeno talijanskom književniku Marcantoniju Flamminiju (1497./8.-1550.) (Jurić 1983: 173), plodnom neolatinskom pjesniku koji se kretao u krugovima Jacopa Sannazara (Maddison 1965: 25). Napisao je razne vrste elegija, ode, epigrame, himne, ekloge i epitafe te je svojim prijateljima, kolegama i mecenama posvetio velik broj pisama u raznim pjesničkim oblicima. Sva se njegova latinska poezija nalazi u modernoj zbirci *Carmina*, koja se sastoji od osam knjiga (Abbamonte i Harrison 2019: 213-214). Dalje, među Petrovićevim opusom postoje i pisma intimnije tematike, kao npr. pismo prijatelju Lovri iz Padove u kojem Petrović iskazuje svoje čeznuće prema njemu (Jurić 1983: 173). Na kraju, nerijetko je Petrović svoja pisma upućivao učenicima kako bi iskazao svoje kritike i/ili pohvale. Među tim učenicima bio je Stjepan Gradić (ibid.: 181), pri čemu se ne misli na hrvatskoga filologa, povjesničara i znanstvenika Stjepana Gradića iz 17. stoljeća. Izuzev Gradića, pisao je Nikoli Gučetiću (ibid.: 182-188), Mati Gaugiju (ibid.: 183-184) i Marinu Tomašinoviću (ibid.: 184).

3.3. Poezija

Petrović se okušao i u književnom stvaralaštvu, posebno u poetskom smislu, što vidimo u primjeru četiriju pjesama posvećenih kontesi Juliji Gonzagi (ibid.: 174) koja je poznata po događaju koji se navodno dogodio već u njezinom ranom djetinjstvu. Naime, 1434. godine pokušao ju je oteti ozloglašeni gusar Barbarossa kako bi ju doveo u harem sultana Sulejmana I. (Russell 2006: 13). Gonzaga je navodno uspjela pobjeći, a cijeli taj incident ovjekovječio je Francesco Maria Molza u poemi *La ninfa fuggitiva* te je priča postala legenda (ibid.: 13). Petrović je također pisao o toj zgodi u četvrtoj pjesmi koju je posvetio Gonzagi (Jurić 1983: 174).

Postoje i prigodnice u formi elegijskog distiha političkog sadržaja koje su bile vezane uz tadašnja aktualna politička zbivanja. Prigodnice su najviše bile vezane uz junačke podvige i slavu cara Karla (Jurić 1983: 174-175). Osim toga, sastavio je i epitaf Damjanu Beneši (ibid.: 176), dubrovačkom humanističkom pjesniku poznatom po epu *De morte Christi* i brojnim drugim manjim latinskim pjesmama. Nadalje, poznato je da je izrazio rođendanske želje, u formi elegijskoga distiha, dubrovačkom liječniku Prosperu Kalanu (ibid.: 176-177). Pronalazimo poticajnu pjesmu (ibid.: 178-179) koju je napisao svojim učenicima podsjećajući ih da ne zapuste čitanje klasičnih autora ni vlastito učenje. Tu su i dvije kraće pjesme, jedna, posvećena Mlečanki Lukreciji koja je počinila samoubojstvo i, druga, prijevod Platonova epigrama (ibid.: 178-179). Nadalje, poznata su nam tri epigrama s motivima životinja pod naslovima: *De aquila cane dilacerata in Canalensi Ragusinae provinciae agro*, *In gallum nocturnum cantatorem* i *In eundem* (ibid.: 179). Vidimo i jedan epitaf pod naslovom *Epitaphium Paulae* posvećen ženi po imenu Paula čije porijeklo nije sigurno (ibid.: 179), kao i epigram od šest elegijskih distiha koje je uputio Dubrovniku kada je odlazio (ibid.: 187). Osim toga, preveo je pjesmu grčkoga bukolškog pjesnika Biona (2./1. st. pr. kr.) pod naslovom *Ex Graeco. Bionis bucolicorum poetae Siculi* koja govori o zgodi mladog lovca koji je uzaludno nastojao uloviti Ljubav prerusenu u pticu (ibid.: 185.). U njegovoj ostavštini pronalazimo prigodnice Giovanniiju Angelu Mediciju (Papa Pio IV.) koje je sastavio povodom izbora Medicija za papu (ibid.: 192) te četiri predloška za natpis za gradska vrata na Pilama pod naslovom *Novae portae Ragusinae urbis sub basi statuae divi Blasii apponendum* (ibid.: 178).

3.4. Prijevodi s grčkoga

Svi su tekstovi u Zborniku pisani latinskim jezikom, a nekoliko citata i fraza Petrović je ispisao grčkim slovima (ibid.: 166). U Zborniku se sveukupno nalaze dva duža prijevoda tekstova grčkih pisaca i tri kraće grčke pjesme prevedene u stihu (ibid.: 166). U prethodnom poglavlju spomenuli smo djelo pjesnika Biona koje je Petrović preveo s grčkoga. Odmah na početku na vrhu lista Ia zapisana su dva kraća epigrama, prevedena s grčkoga jezika: *In digamos* (Protiv onih koji se dva puta žene) i *Veneris ad Musas* (Venerina prijetnja Muzama) (ibid.: 176). Preveo je s grčkoga na latinski govor Grgura Nazijanskoga pod naslovom *Gregorii Nazanzeni (!), Theologi. Oratio in sanctum Pascha. E Graeco in Latinum conversa per Nicolaum Petreium* (Jurić 1983: 190). Okušao se i u prijevodu medicinskog teksta s grčkog na latinski pod naslovom: *Nicolai Regiensis, medici celeberrimi De venae sectione in universum tractatus perquam utilis. E Graeco in Latinum conversus per Nicolaum Petreium*, čiji izvornik pripisuje tada slavnomu liječniku Nikoli iz Reggia (ibid.: 189).

4. *De venae sectione*

Ovaj prijevod unesen je u rukopisni zbornik na l. 69b-75a (?) (Jurić 1983: 189). Radi se o tekstu koji, prema Petrovićevim uvodnim riječima, pripada Nikoli iz Reggia kojemu se pripisuje djelo *Antidotarium*, ali prema Juriću (1983: 189) *Nicolaus Praepositus (Salernitanus)* iz 12. st. autor je djela *Antidotarium*. Međutim, potrebno je razlučiti da je sačuvan *Antidotarium parvum (Nicolai)* i *Antidotarium magnum*, pri čemu su postojale teorije da se *Antidotarium parvum* većinski pripisuje *Nicolausu Myrepsusu* (Pioreschi 1996: 233). U recentnijoj literaturi postoje nagađanja da autor djela *Antidotarium parvum* može biti *Nicolaus Myrepsus*, *Nicolaus Praepositus* ili *Nicolaus Alexandrinus* (Glick i ostali 2014: 368). Međutim, činjenica da se sadržaju toga djela dodao recept *vomitus noster* kojega je citirao u *Compendiumu* (cca. 1155.-1160.) srednjovjekovni alkemičar *Magister Salernus* (cca. 12.st.), doprinosi tvrdnji da je autor toga djela Nikola iz Salerna ili *Nicolaus Salernitanus* (ibid.: 368). Na koncu, *Antidotarium magnum* zbirka je od 1300 medicinskih recepata poredanih abecednim redom s kraja 11. stoljeća (Green 2019: 1) za koju se sad vjeruje da odražava rad Konstantina Afrikanca (11. st.) (ibid.: 1). U ovome radu nećemo se baviti pitanjem autorstva navedenih djela, već ćemo proučiti biografiju Nikole iz Reggia te nastojati povezati njegovo djelovanje s tekstom rukopisa *De venae sectione*.

Za početak, Nikola iz Reggia uvršten je u medicinski katalog *A Catalogue of Sixteenth Century Printed Books in the National Library of Medicine* (1967: 140,428,429,515) pod raznim alternativnim imenima: *Nicola Rupert*, *Nicola Deoprepio*, *Nicolaus de Deoprepio*, *Nicola Reginus* i *Nicola Reginus*. Kod Kristellera (1963: 219a, 399b, 523b, 618b) stoje alternativna imena *Nicolaus de Reggio* i *Niccolò Reggio*. Nije poznato puno detalja o njegovu životu, ali zna se da je bio jedan od bitnih prevoditelja grčkih medicinskih tekstova u 14. stoljeću, a uz to je bio liječnik i učitelj (Nutton 2013d: 941). Reggio je bio liječnik u Calabrij, Terra di Lavoro, Moliseu, Terra d'Otranto i u Terra di Bari (Calvanico 1962: 128). Navodno je živio od otprilike 1280. g. do 1350. g. i najviše je prevodio medicinska djela, posebno Galenova (Galenos 1998: 59). Reggio je prvotno djelovao na dvoru Filipa od Taranta, a kasnije na dvoru kralja Roberta I. (Nutton 2013d: 942) kojega je pratio na putovanjima. Izuzev kraljeva kojima je služio, pretpostavlja se da su ga financirali liječnici Giacomo Pipino, Marcoleoni di Mantua i Giovanni Della Penna (Nutton 2013d: 945). Navodno je bio profesor na sveučilištu u Napulju gdje je dobio doktorat 1319. (Pezzi 1971: 230; Nutton 2013d: 942). Nikola iz Reggia nastojao je nastaviti tradiciju prethodnih prevoditelja kao što su Konstantin Afrički (11.st.), Burgundije iz Pise (12.st.), Pietro d'Abano (13./14.st.) i Arnau de Vilanova (13./14.st.) te je prevodio samo izvorne grčke tekstove (Glick i ostali 2014: 367). Osim toga, dovršio je neke prijevode Pietra d'Abanija (ibid.: 367). Postojala su mišljenja da je Reggio bio sklon doslovnom prevođenju (D'alverny 1985: 41-46) i da je to rezultiralo nedovoljno dobrim prijevodima, ali postoje i mišljenja, kako prenose Glick i ostali (2014: 367), da je tehnika njegova prevođenja precizna i da je prilagodio grčke termine. Neki smatraju da su Reggiovu prijevodi Galena boljšeg stila od prijevoda Galena arapskog porijekla (Wallis 2010: 298).

Problematični dio kod atribucije Petrovićeva rukopisa o flebotomiji Nikoli iz Reggia sastoji se u tome što je Nikola iz Reggia bio prevoditelj s grčkoga, a ne medicinski pisac koji bi sastavljao rasprave na grčkom. Osim toga, nigdje, osim u naslovu ovoga Petrovićeva prijevoda, nemamo potvrdu da je Nikola iz Reggia autor toga spisa. Znamo da je prevodio Galenove tekstove o flebotomiji. Preveo je svih sedamnaest Galenovih djela *De usu partium* 1317. (Frampton 2008: 378), a generalno se smatra da je preveo više od pedeset Galenovih djela u prvoj polovici 14. st. (Kem 2019: 217). Od Galenovih tekstova poznato nam je nekoliko tekstova o flebotomiji iz djela *Corpus Galenicum* (2019: 40, 95): *De venae sectione adversus Erasistratum*, *De venae sectione adversus Erasistrateos Romae degentes* i *De curandi ratione per venae sectionem*. Primjerice,

znamo da je Nikola iz Reggia preveo s grčkoga na latinski Galenov tekst *De curandi ratione per venae sectionem* 1308. koji se nalazi se u Vatikanu u knjižnici *Apostolica Vaticana (Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 2385)*, a posvetio ga je Robertu I. Anžuvincu koji je postao kraljem Napulja 1309.¹ Osim medicinskih tekstova, pripisuju mu se i neki prijevodi filozofskih djela. Smatra se da je autor jedne inačice *Antidotariuma (parvum)* i teološkog djela *Commemoratio Petri et Pauli* patrijarha Sofronija iz 6. st. Pripisuje mu se i prijevod djela Seksta Empirika (Nutton, 2013d: 943). Iako je već poznato da su Reggiove zasluge glede prevođenja krucijalne za nasljeđe medicinskih spoznaja u srednjem vijeku, Nutton (2013d: 951) smatra da je Reggiovo djelovanje od puno veće važnosti i da njegovu ličnost treba sagledati unutar šireg društvenog i kulturnog konteksta.

5. Flebotomija u antičkoj Grčkoj

Postupak venesekcije ili flebotomije podrazumijeva zahvat kojim se iz organizma vadi manja ili veća količina krvi radi liječenja. Premda je u suvremeno doba zahvat flebotomije više dijelom alternativne medicine te se koristi u specifičnim liječenjima (Carter 2012: 1), u antičko je doba primjena flebotomije, može se reći, bila integralnim dijelom medicinskih postupaka. Važno je spomenuti da najraniji prikaz flebotomije, u kontekstu grčkoga liječništva, dolazi od čuvene atičke vaze, tzv. *Peytel aryballos*, koja datira iz oko 5. stoljeća pr. Kr. Među prvim liječnicima koji su se bavili kirurgijom pojavljuje se ime liječnika Herofila (4. st. pr. Kr.). Poznato je da je prakticirao flebotomiju i da je općenito bio zainteresiran za razvoj medicinske kirurgije (Longrigg 2013: 218). Flebotomija se pojavljuje u Hipokratovim tekstovima (Wee 2017: 175-176). Razlog za puštanje krvi temeljio se na vjerovanju u postojanje ravnoteže četiriju ljudskih tekućina jer je neravnoteža bilo koje od tih tekućina mogla dovesti do bolesti (Thomas 2014: 1). U velikoj se mjeri zahvat flebotomije vezuje uz Galenovo ime. Smatrao je, naime, da pacijent, nakon uspostavljene dijagnoze, ne postaje pacijentom već ostaje zdrava osoba pod uvjetom da vodi zdrav život, što je u skladu s prirodom (Petridou i Thumiger 2016: 413-414). Točnije, u takvoj praksi liječnik samo “promatra” pacijenta dok on samostalno vodi zdrav život (ibid.: 413-414). Ipak, podatak da je 160-ih godina, dok je boravio u Rimu, vodio rasprave s Erazistratovim sljedbenicima o koristi postupka flebotomije, potvrđuje nam da je Galen smatrao da postoji povremena korist od flebotomije

¹ <https://www.galenolatino.com/traduzioni.php?id=63>

(Nutton 2004: 246; Horstmanshoff i ostali 2004: 333). Kasnije je, doduše, naglašavao da je flebotomija prikladna za one koji su dovoljno snažni da izdrže krvarenje, što je isključivalo pripadnike starije i jako mlade životne dobi, i da se pri tome moraju uzeti u obzir kontekst godišnjeg doba, vrsta stanja u kojem se pacijent nalazi te dostupnost alternativnih terapija (Nutton 2004: 246). Imamo podatak da je u djelu *Adversus Erasitratum* naveo liječnike za koje zasigurno zna da provode flebotomiju (Brain 1986: 25). Spominje neke manje poznate liječnike, kao što je *Pleistonicus* koji je navodno živio oko 3. st. pr Kr. te čije nijedno djelo nije sačuvano (ibid.: 25; Upson-Saia 2023: 417) i atenskog liječnika pod imenom *Dieuches* koji je živio otprilike u 4. st. pr. Kr. i od koga su nam ostali samo fragmenti (ibid.: 25; Eijk 2000: 14). Osim toga, Praksagora, liječnik s otoka Kosa iz 4. stoljeća pr. Kr. pokazivao je interes za flebotomiju (Lewis 2017: 6). Iz engleskog prijevoda Galenovih tekstova *Method of Medicine, Volume I* (30-31 str.) na digitalnoj knjižnici *Loeb Classical Library* saznajemo da se i uz Diokla iz Karista, grčkoga liječnika s početka 4. st. pr. Kr., vezuje termin flebotomije. Nadalje, imamo podatak iz rekonstruiranih Erazistratovih tekstova o tome da je Hrizip iz Knida (4. st. pr. Kr.) među prvima izbjegavao Hipokratovu tradiciju terapijske flebotomije i da ju je prakticirao s oprezom. (Berrey 2014: 425). Na temelju navedenih informacija možemo zaključiti da su u Grčkoj postojali liječnici i filozofi oprečnih stajališta glede primjene flebotomije, ali je ona svakako bila u znatnoj mjeri uključena u tadašnju praksu.

5.1. Flebotomija u antičkom Rimu

Nadalje, osvrnut ćemo se na tradiciju Apeninskoga poluotoka u kontekstu medicine. Postoje tvrdnje da se na tome području u periodu prije Krista liječništvo prakticiralo u okvirima magije, biljaka i molitava, a o tome je li se prakticirala kirurgija i druge metode liječenja nema čvrstih dokaza (Conrad i ostali 1995: 39). Odnosno, postoje mogućnosti da je u određenim dijelovima Apeninskoga poluotoka bilo drugačijih liječničkih stajališta i prakticiranja, kada se u grčkoj tradiciji već znalo za prakticiranje kirurgije, ali o tome nemamo čvrstih potvrda (ibid.: 39). Poznato nam je da je rimski senator Marko Porcije Katon još u 1. st. pr. Kr. prakticirao liječenje biljkama, molitvama, pjevanjem, i sl. (ibid.: 39).

Više konkretnih zapisa o razvoju medicine na Apeninskome poluotoku dobivamo kada Rimljani dolaze u doticaj s grčkom kulturom, a mnogo prominentnih figura u medicini grčkog je porijekla.

Vjeruje se da je liječnik Arhagat (3.st. pr. Kr) s Peloponeza prvi koji je u Rimu prakticirao kirurgiju (Rees 1819: 10). Međutim vrlo je brzo došao na loš glas zbog “krvoločnih” operacija, zbog čega je kasnije bio protjeran (ibid.: 10). Na liječničku praksu još u 1. st. pr. kr. utjecao je Asklepijad Bitinijski (Cocchi 1762: 2-4; Conrad i ostali 1995: 41) koji se prvenstveno zalagao za zdravu prehranu i tjelesnu aktivnost, ali se po potrebi upuštao i u operativne zahvate ukoliko je bilo potrebno (Yapijakis 2009: 507-514). Asklepijad Bitinijski najviše se zalagao za održavanje zdravlja putem prehrane, ali nije bio protivnik flebotomije (Rees 1819: 10). Čak je i Seneka u svome djelu *De clementia* koristio koncept kirurgije ili flebotomije kao metaforu za prikaz vladavine cara nad narodom (Kyle 2017: 11). Valja spomenuti i rimskog enciklopedista iz 1. stoljeća, Aula Kornelija Celza, kojega su nazivali Ciceronom medicine i latinskim Hipokratom. On je u jednom od svojih djela o medicini (*De re medicina libri octo*) spomenuo prakticiranje flebotomije (Barroso i ostali 2020: 63). S druge strane, Soran, grčki liječnik koji je djelovao u Rimu krajem 1. i početkom 2. stoljeća, bio je protivnik flebotomije i taj je pothvat smatrao jednakim menstruaciji (Hanson i ostali 1994: 1004). Ipak, smatrao je da je korisna u slučaju akutnih upala ili jakog bola (ibid: 1004).

S obzirom na to koliko nam je informacija poznato, možemo zaključiti da je po pitanju promicanja flebotomije kao pozitivnog zahvata u medicini Galen bio jedna od središnjih figura koja je utjecala na brojne antičke liječnike, posebice u Rimu.

5.2. Flebotomija u srednjem vijeku

Practiciranje jednostavne flebotomije, kao važnog sredstva otklanjivanja štetne krvi, bilo je prisutno u ranom srednjem vijeku u zapadnoj Europi, no kada su tekstovi o flebotomiji Halyja Abasa, Avicenne i Galena bili dostupni na latinskom, dobila se šira slika o mogućnostima prakticiranja flebotomije (Siraisi 1990: 140). Duhovno i fizičko zdravlje održavalo se flebotomijom i u samostanima (Langum 2016: 52). Ipak, s obzirom na razmjerno dugačak period srednjega vijeka, kao i u antici, bilo je oprečnih stajališta glede toga. U procesima suđenja u srednjem vijeku prakticirao se tzv. *ius cruentationis*, što je generalno podrazumijevalo da će tijelo žrtve u prisustvu počinitelja zločina početi krvariti te da će se tako odrediti zločinac (Parra 2019: 91). Točnije, *ius cruentationis* naziv je za metodu putem koje se nastojalo dokazati da će tijelo žrtve, koje se izlagalo pred potencijalnim počiniteljem, početi krvariti zbog prisustva toga

počinitelja. Ukoliko taj potencijalni počinitelj nije krivac, tijelo žrtve neće krvariti. Pojedini su smatrali da terapijska flebotomija, u tom kontekstu, iscrpljuje dušu pacijenta (Butler 2015: 141), što onda ometa sudski proces. Utjecaj grčkih liječnika uvelike je doprinio učenjima i prakticiranju u liječničkoj djelatnosti u kasnijim epohama. Sjevernoafrički liječnik Vindicijan iz 4. stoljeća, na prijelazu u srednji vijek, u svome pismu kritizira liječnike koji prakticiraju flebotomiju slijedeći krivu proceduru (Horstmanshoff i Tilburg 2010: 414). Celijski Aurelijan, rimski liječnik iz 5. stoljeća, također pokazuje sklonost tome da se zahvat flebotomije treba provoditi promišljeno. U opisu liječenja kronične glavobolje u djelu *Tardae passionis* Celijski Aurelijan tvrdi: *At si uehementius dolor conualuerit et maiora exegerit adiutoria, permittentibus uiribus in ipsa diatrilo uel ante ipsam sanguis erit detrahendus phlebotomia scilicet...* (Petridou i Thumiger 2016: 294). U skupu rukopisa *Sapientia artis medicinae* nepoznatog autora iz vjerojatno 6. stoljeća pronalazimo zapis u kojem stoji da se nakon 13. srpnja flebotomija ne bi smjela provoditi zbog ljetnih vrućina (Wallis 2010: 19) te da se flebotomija ne prakticira na muškarcima starijim od pedeset i šeste godine (ibid.: 19). Liječnik i filozof iz 7. stoljeća, Stjepan iz Atene, kako navode Stephanus i Dickinson (1998: 173), navodi da je pacijentu očito potrebno puštanje krvi ako postoji višak krvi i ako ga njegova dob ne izlaže riziku, a osobito ako mu je temperatura nastupila tijekom proljeća. U nekim se situacijama flebotomija smatrala oblikom inducirane menstruacije (Yoshikawa 2015: 95). Nadalje, u srednjem se vijeku nerijetko događalo izbijanje raznih epidemija. Poznato nam je da se metoda flebotomije koristila u srednjem vijeku kao sredstvo u procesu liječenja gube (Demaitre 2013: 119; Yoshikawa 2015: 232). Engleski liječnik John iz Gadesdena (13./14. st.) spominje flebotomiju kao učinkovit način izbacivanja štetne krvi ukoliko je ostala u tijelu žene nakon porođaja (Wallis 2010: 272) te kao dobar prvi korak u liječenju velikih boginja (ibid.: 274).

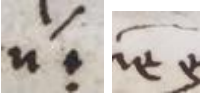
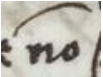
U razdoblju srednjega vijeka zaista postoji širok raspon djela i autora diljem Europe koji govore o puštanju krvi. Primijenjivao ju je poznati francuski liječnik Bernard iz Gourdon (13. st.) (ibid.: 265). Liječnik Aldebrandin iz Siene (13. st.) preporuča poslije četrnaeste godine čišćenje krvi laganim lijekovima i flebotomijom te smatra da se nakon trideset i pete godine izbjegava koliko je moguće (Wallis 2010: 500). Kasnije, francuski liječnik Jacques Despars (14./15. st.) također ukazuje na činjenicu da se flebotomija prakticira samo u određeno doba zbog fiziološkog stanja u kojem se krv nalazi te preporuča proljeće kao idealno godišnje doba (ibid.: 324). Prakticiranje flebotomije bilo je toliko popularno i na širokom glasu kao vrlo pozitivan zahvat da su ju

practicirali svi, pa i oni neiskusni, što je dovelo do smrti (Butler 2015: 250-251). Guido Lanfranchi (13. st.) pisao je o flebotomiji u svome djelu *Chirurgia magna* i kritizirao činjenicu da je prakticanje flebotomije prepušteno brijačima (Wallis 2010: 281-285). Takva je praksa bila poznata i izvan Italije. Primjerice, kralj Alfonso Aragonski u 14. stoljeću izdao dekret u kojem zabranjuje brijačima prakticanje flebotomije u najtoplijim danima u godini (Siraisi 1990: 54). Brojni su autori u 15. i 16. stoljeću pokazali interes za flebotomiju pišući djela o tome što i ne čudi zbog toga što je kroz povijest prakticanje toga zahvata bilo poprilično rašireno. Neka malo manje poznata imena liječnika čija se imena vezuju uz flebotomiju su: Antonio Guaineri (14./15.st.), Giovanni Arcolani (14./15.st.), Baverius de Baveriis (16.st.), Joannes de Ketham, Magnus Hundt, Giovanni da Vigo, itd. (Missori i ostali 2015: 33-35).

S obzirom na činjenicu da se vrlo često prakticanje flebotomije preporučalo samo u određenim periodima, nerijetko se kirurgija promatrala u sprezi s astrologijom. Primjer toga vidimo u almanahu pod imenom *Sign man* koji je služio kao vodič za primjenu flebotomije ovisno o horoskopskom znaku (Wallis 2010: 286). Kod liječenja mentalnih bolesti isto se primjenjivala flebotomija zbog vjerovanja u ravnotežu tekućina (Yoshikawa 2015: 107). Koliko je dubinski primjenjivanje flebotomije bilo ukorijenjeno u praksu srednjega vijeka, potvrđuje nam činjenica da se ona spominjala i u književnosti. Francuski klerik i pjesnik, Petar iz Bloisa (12./13.st), usporedio je flebotomiju s crkvenom ispovijedi u proznom tekstu *De duodecim utilitatibus tribulationis* (Cohen-Hanegbi 2017: 103). Poznata je i komična satira pod nazivom “*The Fox and The Wolf in The Well*” koja na neki način izruguje zahvat flebotomije te predstavlja kritiku galenizma (Wallis 2010: 525).

6. Opis rukopisa

Najzahtjevniji dio u prijepisu i priređivanju Petrovićeva rukopisa odnosio se na razrješavanje kratice te prilagođavanje interpunkcije modernim uzusima. Rukopis je izrađen humanistikom, pismom specifičnim za 15. i 16. stoljeće (Kapitanović 2012: 145). Vodeći se klasifikacijom iz Stipišića, u Petrovićevu rukopisu pronalazimo kratice koje nastaju upotrebom znakova s relativnim značenjem i kratice, koje se najčešće javljaju, koje nazivamo kraticama koje nastaju upotrebom znakova koji imaju stalno značenje. Najčešće se javljaju kratice za grafeme m i n, čiji izgled možemo vidjeti u tablici:

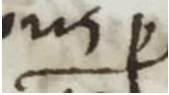
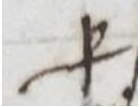
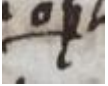
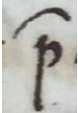

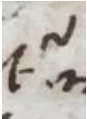
Kratice koje nastaju upotrebom znakova koji imaju stalno značenje (Stipišić, 1985)	grafem
	m
	n

Korištenje tih kratica zastupljeno je kod svih vrsta riječi na početku, sredini te na kraju izraza (dijelove koje navodimo u zagradi označuju kraticu):

- a) kod nastavka za akuzativ jednine imenica i pridjeva ženskog roda prve deklinacije, kao što su: *vena(m)*, *copia(m)*, *bucella(m)*, *altera(m)*, *praesentia(m)*, *aliqua(m)*, *digna(m)*, itd.
- b) kod nastavka za akuzativ jednine imenica i pridjeva muškog i srednjeg roda druge deklinacije, kao što su: *latinu(m)*, *viciu(m)*, *sextu(m)*, *numeru(m)*, *oportunu(m)*, *primu(m)*, *alteru(m)*, *arbitriu(m)*, *negotiu(m)*, itd.
- c) kod nastavka za akuzativ jednine imenica i pridjeva treće deklinacije svih rodova, ali posebice ženskog na *-io*, *-ionis* koje su grafički duže: *sectione(m)*, *mentione(m)*, *sanguine(m)*, *dilatione(m)*, *passione(m)*, *muliere(m)*, *subtille(m)*, *gestante(m)*, *opinionem(m)*, *homine(m)*, itd.
- d) kod imenica i pridjeva svih deklinacija i padeža koje imaju grafički duži oblik ili im se više puta ponavljaju grafemi m i n: *sa(n)guinis*, *appare(n)te*, *me(n)struus*, *om(n)ibus*, *om(n)i*, *praese(n)tis*, *excreme(n)ti*, *a(n)nos*, *me(m)brum*, itd.
- e) kod genitiva množine imenica i pridjeva svih deklinacija: *humoru(m)*, *alioru(m)*, *coxendicu(m)*, *mariscaru(m)*, *dieru(m)*, *forensiu(m)*, *frigidoru(m)*, itd.
- f) kod glagola svih konjugacija i vremena: *exubera(n)t*, *degrava(n)tur*, *expuu(n)t*, *absuma(n)t*, itd., ali posebno se javlja kod glagola koji imaju prefiks *con-*: *co(n)tingit*, *co(n)coquatur*, *co(n)sistat*, *co(n)tinetur*, itd.
- g) posebice se javlja kod gerundiva kojima se tvori perifrastična konjugacija pasivna: *utendum*, *respiciendu(m)*, *edendu(m)*, *notandu(m)*, *exhauriendu(m)*, *considerandu(m)*, itd.

- h) kod veznika, priloga i prijedloga: *qua(m)*, *cu(m)*, *na(m)*, *no(n)*, *ite(m)*, *neutiqua(m)*, *postmodu(m)*, itd.

Osim prethodno navedenih kratica zastupljeni su i drugi tipovi kratica u nešto manjem broju; javljaju se kratice za skupinu glasova -par, -per, -por, -prae, -qui i -tur :

kratica koja nastaje uporabom znakova s relativnim značenjem (Stipišić, 1985)	Skupina glasova
	par
	per
	por
	prae
	qui
	tur

Zastupljenost tih kratica prisutno je na početku, sredini i na kraju riječi (dijelovi u primjerima koji su u zagradi u tekstu su zapisani kraticom):

- a) kratica za skupinu glasova *par* nalazi se u kraćim i dužim riječima: *(par)tes*, *(par)te*, *(par)tem*, *(par)ticulari*, *(par)tibus*, itd.
- b) kratica za skupinu glasova *per* nešto je zastupljenija u odnosu na prethodnu: prijedlog *per*, *su(per)ficie*, *(per)hibent*, *(per)spicuae*, *ex(per)rectus*, *o(per)um*, *(per)purgabis*, *(per)iculo*, *(per)actam*, itd.

- c) kratice za *por*, *prae* i *qui* nešto su manje zastupljene: *o(por)tet*, *o(por)tebit*, *(prae)terea*, *(qui)dem*, *(qui)bus*, itd.
- d) kratica za skupinu glasova *tur* zastupa posebnu kategoriju i najčešće se javlja kao kratica za 3. lice jednine/množine indikativa prezenta pasivnog: *degravan(tur)*, *visun(tur)*, *reddun(tur)*, *vexan(tur)*, *elligi(tur)*, *concoqua(tur)*, *videa(tur)*, itd.

7. Opis sadržaja

7.1 Sadržaj od lista /69v/ do lista /71/

Na listu /69v/, autor iznosi definiciju flebotomije koristeći slične izraze *sectio* i *incisio*. Nakon toga upućuje na to da se terminom *vena* nazivaju i arterije te da se kod predaka nazivaju istim imenom (“*apud ueteres utraque uenae nomine apellatur*”). Nakon toga nastavlja s definicijskim dijelom te objašnjava kako dolazi do viška krvi u žilama. Nadalje, objašnjava kako u toj situaciji tijelo postaje opterećeno (“*corporis partes degravantur*”) te da se puštanje krvi primjenjuje na bolesnima ili sklonima bolesti. Nabraja o kojim se bolestima radi te spominje one koji su skloni bolovima kukova, gihtu ili bolestima udova kada postoji višak krvi i one koji iskašljavaju krv. Objašnjenje o bolestima koje iziskuju flebotomiju nastavlja se na list /70/: dakle, flebotomija je potrebna ili onda kada se dogodi da neka žila u plućima pukne (“*quampiam in pulmone uenam scindi contingit*”); ili kod onih kojima se vraćaju epilepsija (“*morbo comiciali*”) i nepodnošljiva ukočenost (“*stupori obnoxii*”) ili onima koje muči grlobolja (“*quos angina excruciat*”), ili kada se uoči oteklina na nekom dijelu tijela s količinom krvi koja nadilazi zdravu razinu (“*cum tumor in aliqua corporis parte cum sanguinis copia*”) te kada je potrebno započeti liječenje hemoroida (“*mariscarum purgatio*”). Nadalje, autor prijevoda nadodaje da se flebotomija prakticira na ženama, kada im prestaje menstruacija (“*quando menstruus humor intercipitur*”) ili kada bivaju ozlijeđene ili bivaju teško ozlijeđene bičevima ili granama (“*qui flagris aut virgis cesifuissent*”). Dalje upozorava da je bolje prakticirati flebotomiju prije nego bolest uznapreduje. Bolest deskriptivno naziva “*passionum aggressiones*”, čime kao da se želi naglasiti izrazita težina bolesti. Do kraja toga lista autor nastavlja davati savjete oko toga kada i na kome treba primijeniti flebotomiju te u kakvom zdravstvenom/fizičkom stanju treba biti pacijent kod primjene flebotomije. Zaključno, govori da se ne treba obazirati na trajanje bolesti, već na stanje bolesnika (“*Haud equidem ad dierum numerum, sed ad aegroti uires respiciendum est.*”)

Na listu /70v/ nastavlja sa savjetima oko toga kada bi se flebotomija trebala primjenjivati. Naime, govori kako treba imati na umu i to da su vrijeme od buđenja i fizičko kretanje bitni faktori kod odluke o prakticiranju flebotomije (“*Cauendum est ne, cum primum homo a somno experrectus fuerit, uenam incidat*”). Osim toga, ističe da postoje dva trenutka povoljna za flebotomiju: jedan je nužan (“*necessarium*”), a drugi se odabire prema “prosudbi” (“*ad arbitrium*”). Opet naglašava da je važno djelovati kad je nužda u pitanju (“*Et necessarium quidem illud est, cum morbus aut dolores infestant...*”). Nadalje, objašnjava u kakvim meteorološkim okolnostima treba provoditi flebotomiju (“*Et ad sanguinis emittendi huiusmodi usum humida dierum qualitas quam sicca borealis uidelicet praestantior est*”). Perifrastičnom konjugacijom pasivnom uvodi rečenicu kojom objašnjava kako je potrebno uzeti u obzir fiziološke osobine krvi kod puštanja krvi (“*si subtilis sit, atque ad albedinem uergat, protinus ab euacuatione abstineto, ueritus aut bilis fervorem aut frigidorum humorum cruditatem.*”).

Na listu /71/ nastavlja davati savjete u kakvim stanjima i aktivnostima ne treba prakticirati flebotomiju. Na primjer, za vrijeme trudnoće (“*neque mulierem gestantem*”) ili za vrijeme menstruacije (“*dum menstruorum effluxus patitur*”). Nakon toga, opet spominje u kakvim se vremenskim stanjima ne preporuča flebotomija (“*in praeualido frigore minime uteris*”), a poslije opet spominje aktivnosti nakon kojih se ne bi trebala provoditi flebotomija (“*e balneo egredientibus et qui nuper coitu fuerint usi*”) i onda na kraju spominje u kakvom stanju treba biti probavni sustav (“*neque, cum in intestinis plurima sicci excrementi materia fuerit*”), dob (“*...infra annos quatuordecim uenam ne seccato...qui sexagesimum annum egressus fuerit...*”) i kakve fizičke karakteristike osoba treba imati (“*...neque eorum qui nimium exiles aut attenuati...uel qui praepingues...*”).

7.2 Sadržaj od lista /71v/ do lista /73/

Na listu /71v/ nastavlja u istom smjeru nabranjem: “*neque motu is agetur*”, “*in sole...sive in domo luminosa...*”, a potom započinje dio o biljkama i hrani koje smatra korisnima za pacijente: *dulcis mali granati succum vel ipsum malum granatum, Appij succum, Cydonii Gariofilorum pulvere, panis, odorato mero i aromatice nucis pulvere*. Nadalje, daje savjete vezane za sam proces flebotomije (“*quodam angusta uenae sectio subtillem sanguinem exhaurit, crassam uero neutiquam*”). Naime, postoji mogućnost da se “gusta” krv, koja ostaje iza “rijetke” krvi, treba

izvući (“*quodam angusta uenae sectio subtillem sanguinem exhaurit, crassam uero neutiquam, quod fortassis educere necessarium est*”). Autor potom upozorava da je važno znati da se puštanjem krvi (“*per venae incisionem*”) izvlači korisna krv (“*utilis sanguis extrahitur*”) koja se nalazi oko jetre i tankoga crijeva (“*quae circa jecur, atque ieiunum intestinum sunt*”) te zbog toga ostaje velika količina “krute” tekućine (“*crudi uero humores plurimi fuerint*”). Na kraju dodaje kakva je fizionomija žila ljeti i zimi (“*quod est aetatis tempore uena secunda angustiore foramine, hyemis uero laxiore est.*”) te da ako tko boluje od potkožne bolesti (“*intercutaneo morbo*”), flebotomiju treba obavljati na desnom laktu (“*dexteriois cubiti*”), a ako tko boluje od bolesti slezene (“*lienis morbus*”), onda na lijevom laktu (“*leuo cubito*”). Na listu /72/ naglašava da je važno izbjegavati flebotomiju ukoliko se konzumirala neumjerena količina hrane i vina (“*vino atque immodico cibo*”). Potom nastavlja rečenicom: “*Atqui, neque ex partibus qui recenti tumore intumuerint, sed ex oppositis sanguinem exhaurias*”; dakle, savjetuje da se krv pušta iz dijelova koji nisu zahvaćeni oteklinom (*tumore*). Ovdje čak naglašava da se mišljenje sljedbenika empiričke škole po pitanju “stjecanja krvi kroz jednak tok tekućina” neće uzimati u obzir (“*Opinionem namque empericorum nulla consideratione dignam censemus, qui non nisi in humorum aequali concursu sanguinem per uenam exhauriendum censent.*”). Na prijelazu s lista /72/ na /72v/ slijedi odlomak o “čišćenju” krvi u kontekstu flebotomije, o vremenskim intervalima koji se trebaju uzeti u obzir i više puta spominje izraz *evacuatio*, što se odnosi na dio o spašavanju ili evakuaciju zdrave krvi. Na listu /73/ spominje se na kojim se dijelovima na laktu odvija flebotomija (“*In tribus nanque locis, in interiore cubiti parte, uenam secare maiore ex parte solemus*”). Nadalje, spominju se nazivi vena i njihov položaj, kako bi se preciznije objasnio položaj (“*ubi humeralis uena, atque media, nec non et inferior, quę et alacris dicitur*”).

7.3 Sadržaj od lista /73v/ do lista /75/

Kroz list /73v/ autor se nastavlja baviti tehničkim aspektima flebotomije. Javlja se dosta medicinskih termina, posebno naziva za organe. Na listu /74/ govori se o venama koje se nalaze na području oko ušiju (“*uenas, quę post aures consistunt*”) i na području koljena (“*quę ad poplitem sunt*”) u čijem se području prilikom bolova vene opuštaju. Spominje se zatim kako se opuštaju vene ekstremiteta, odnosno ruku i nogu (“*illas uenas, quae in extremis corporis partibus sunt, laxari solent, in manibus uenas fricationibus, in pedibus uero per incessum plenas reddentes.*”). Na kraju ovoga lista spomenuto je Galenovo ime, i to u kontekstu navodnoga mišljenja oko

distinkcije termina *evacuatio* i *retractio* (“*Retractionem autem dicimus, ac si diceremus, qua ad retractionem, non qua ad euacuationem attinet, et quidem Galenus ipsam nullius esse emolumenti censet.*”). Na listu /74v/ osvrće se na puštanje krvi u kontekstu menstruacije (“*cum uulua intumuerit, et cum menstrua ipsa retrahenda erunt, illam quę brachii est, uenam laxato.*”). Na kraju se referira na još jedan medicinski autoritet, ovaj put iz arapskog svijeta, Ibna Rušda (lat. *Averroes*). Autor navodi kako *Averroes* u devetoj knjizi svoga opusa govori da zbog slabosti prakticiranje flebotomije nije dobro za ljeto (“*inquit, quod aestatis tempus ob potentiae imbecillitatem, uenę sectionem non admittit*”), kao ni za zimu (“*Nec secus et hyemis tempus, ex eo quod sanguis concretus atque crassus sit...*”). Na kraju, na listu /75/ autor se osvrće na godišnje doba jesen i daje svoje završni komentar glede flebotomije (“*Eadem et de autumno ratio erit, eo quod de proximo elapsae aetatis praegressum tempus calidum et siccum extitit. Sed et ob uentorum perturbationem atque temporis ipsius inaequalitatem, et quia tunc homines imbecilliores fieri solent.*”). Navodi se zatim epizoda vezana uz spomenutoga Ibna Rušda (“*insignis apud Arabas medicus*”). Naime, spominje kako je spasio trogodišnjega sina od smrti opuštajući mu vene (“*se trienni filio suo uenam laxasse, eoque ipsum a mortis periculo eripuisse.*”). Na samome završetku autor rasprave napominje da se o sekciji arterija ovdje ne govori zbog toga što liječnici to ne običavaju provoditi (“*De arteriae uero incisione, orationem missam facimus, eo quod nostra tempestate medici ea uti haud quaquam consueuere.*“)

8. Rasprava

S obzirom na to da se u ovom slučaju radi o tekstu koji obiluje medicinskim terminima koje je teško vjerno i precizno prevesti na hrvatski bez stručnoga pozadinskog znanja o medicini, nastojali smo ponuditi interpretaciju sadržaja te kratki popratni opis toga sadržaja, kako bi čitatelj lakše pratio i uvidio potencijalnu problematiku kod prijevoda pojedinih termina. Odmah u početku možemo reći da je ovaj tekst koncipiran kao niz savjeta kod prakticiranja flebotomije. Posebice u prvom dijelu, od lista /69v/ do otprilike lista /72v/, nude se brojni savjeti i upute koje smo razradili u prethodnim poglavljima. Pri tome, pojavljuje se velik broj perifrastičnih i pasivnih konstrukcija: *cavendum est, refertus est, notandum (est), necessarium est, est incidenda, considerandum erit*, itd. Već znamo da nam izvorni autor toga teksta nije poznat, a nigdje zapravo eksplicitno ne piše ni koje je porijeklo savjeta koji su navedeni. U tekstu se najviše nude savjeti oko toga na kome je prikladno prakticirati flebotomiju (koja dob), u kojem periodu (godišnja doba ili doba dana ili

noći), što se ne preporuča i preporuča vezano za ljudske aktivnosti i stanja, itd. U drugom dijelu teksta autor više zalazi u tehnički i izvedbeni dio prakticanja flebotomije. Govori o različitim vrstama vena, spominje njihov suodnos s drugim organima, o tzv. “spašavanju” korisne krvi i o retrakciji odnosno evakuaciji krvi. Ne možemo sa sigurnošću reći je li autor teksta liječnik ili neka druga vrsta medicinskog stručnjaka, ali velika je vjerojatnost da jest jer posjeduje jasna medicinska znanja (vjerojatno je i sam autor teksta prakticao flebotomiju). Ono što svakako ide u prilog tome da je autor neka vrsta medicinskog stručnjaka je i činjenica da znamo da je bio upoznat s radom Galena i Ibna Rušda, na čije se mišljenje osvrće u tekstu.

9. Primjena u obrazovanju

Suvišno je govoriti da tekstovi iz ovoga područja mogu doprinijeti učenicima medicinskih škola, ali ono na što svakako možemo usmjeriti pažnju jest činjenica da nam ovakva vrsta djelatnosti otvara mogućnost razvijanja međupredmetnih tema u školi koje se još uvijek nerijetko i možda nesvjesno zanemaruju. Nažalost, u suvremeno doba klasični se jezici često stavljaju na marginu i percipiraju kao “nepotrebni” zbog toga što se klasični jezici, kao takvi, ne rabe u govoru. Rukopis Nikole Petrovića *De venae sectione* može poslužiti kao odličan primjer za interdisciplinarni pristup u nastavi. Izuzev nastave latinskoga jezika na kojoj se može govoriti o jezičnim specifičnostima medicinskih termina, ali i generalno gledano o specifičnostima novovjekovnoga latiniteta, može poslužiti na nastavi biologije kako bi učenici, primjerice, uvidjeli kakva je bila percepcija na krvožilni sustav čovjeka ili čak proučavajući latinske termine, koji su i danas prisutni u medicini, bolje razumjeli koje je porijeklo nastanka tih termina pa bi potencijalno lakše pamtili nazive organa. Osim toga, nastava povijesti može također imati koristi od ovoga rukopisa. Najprije, učenicima se može približiti područje povijesne discipline paleografije koje je vrlo zahtjevno, ali moglo bi koristiti otvaranje mogućnosti za bavljenjem time barem na nekoj osnovnoj razini na prilagođenim rukopisima. Takvim bi se pristupom možda povećala svijest o razvijenosti medicine i drugih znanosti već u tadašnje doba, a i učenike bi se potaklo da se angažiraju na realnom povijesnom događaju. Osim toga, nastavnici povijesti mogli bi angažirati učenike da sami istraže osnovne biografske detalje o Petroviću ili Nikoli iz Reggia kako ih ne bi doživljavali kao imaginarne ličnosti, već kao stvarne ljude koji su ostavili traga u povijesti, kulturi, znanosti, ali samom čovječanstvu.

10. Zaključak

Na kraju ovoga rada možemo donijeti više zaključaka. Najprije, treba naglasiti kako nam još uvijek ostaje nepoznanica tko je autor grčkoga izvornika *De venae sectione*, što se prepušta daljnjima filološkim istraživanjima. U pojedinim dijelovima teksta vidimo utjecaj Hipokrata i Galena. Primjerice, u stavu da je potrebno paziti na vremenske okolnosti prilikom obavljanja flebotomije ili na važnost dobi pacijenta. Međutim sve je to i dalje otvoreno za istraživanja i diskusiju. Ono na što se također može usmjeriti pozornost jest činjenica da bi za klasične jezike bilo itekako vrijedno konstruirati neku vrstu medicinskog leksikografskog priručnika. Tekst *De venae sectione* pravi je dokaz koliko je medicinsko područje srednjega i novoga vijeka neistraženo, a njegov je sadržaj samo jedan od brojnih vrijednih izvora za proučavanje znanosti. Usustavljeni medicinski leksikon ili rječnik potencijalno bi pomogao suvremenoj medicinskoj struci da sagleda perspektivu nekadašnjih liječnika čije je razmišljanje kroz vrijeme možda zanemareno, a na neki način korisno. Dalje je potrebno osvrnuti pozornost na glavnoga subjekta ovoga rada, Nikolu Petrovića, čiji život i djelo svakako vrijedi dalje istraživati. Kroz pregled njegove biografije i bibliografije vidjeli smo da je bio svestrani književnik, prevoditelj, profesor, filantrop i vjerojatno još mnogo toga. Osim toga, sama činjenica da se družio s elitnom skupinom svjetovnih i sakralnih uglednika, potvrđuje da bi njegovu kulturnu i društvenu važnost trebalo još dublje sagledati. Na samome kraju, možemo zaključiti da je prakticiranje flebotomije bilo poprilično duboko ukorijenjeno u medicinsku praksu od antike do novoga vijeka, što je zasigurno tako zbog velikog utjecaja Hipokratove teorije o stabilnosti ljudskih tekućina i kasnije Galena, velikoga pobornika flebotomije.

11. Prijepis

/69v/ Nicolai Regiensi medici celeberrimi de uenae sectione in universum tractatus perquam utilis e Gręco in Latinum conuersus per Nicolaum Petreum

Venae sectio est incisio uenae, quae in eius superficie apparente partefit, uel eius laxatio, cum ipsa uena per ipsam sectionem reseratur, quae exhauriendi sanguinis ac aliorum humorum gratia, cum plus quam par sit illis exuberant, fieri solet. Fieri autem uenae sectio ob sanguinis tantummodo copiam aut cum ipse uiciatus fuerit solet. Et cum uenae sectionem dixeris, et arteriae sectionem intelliges. Nam, apud ueteres utraque uenae nomine appellatur. Quoniam sanguinis exuberantiae mentionem fecimus, duplicem sane esse scias: alteram, quam ad eius facultatem referas, tametsi uenę repletæ neutiquam fuerint, cum natura eius vicium ferre non potest, alteram uero, cum in

uasis quibus ipse sanguis continetur plurimus fuerit, quamuis gestantem nullo prorsus incommodo afficiat. Nam, cum facultatis eius exuberantia est, ex eo deprehenditur, cum corporis partes degrauantur, ac totum corpus egre degit. Quando uero enim uenis exuberantia est, ex earum extensione, et cum ipse plenae uisuntur, manifestum fiet. Venae autem sectione uti aut in his solemus qui in egritudines incidere consueuerunt, aut cum de usu fit, uel in his, qui in eas propensi fiunt. Exempli gratia: in doloribus coxendicum, aut podagra, uel morbo articulari cum cruore redundat; tum, qui sanguinem expuunt, tum, /70/ cum quamquam in pulmone uenam scindi contingit; siue in his, qui morbo comiciali ac stupori obnoxii redduntur, aut quos angina excruciat, uel cum tumor in aliqua corporis parte cum sanguinis copia praeter naturam conspicitur, siue, quibus mariscarum purgatio suppressa fuerit. Ad haec, quando in foeminis menstruus humor intercipitur, sed et in his, qui ex alto deciderint, aut qui corporis aliquam partem lēserint, siue qui flagris aut uirgis cēsi fuissent. Nam, omnibus in uniuersum, tum qui pati consueuere, tum qui passionibus obnoxii sunt, praestat ante passionum aggressiones uenam incidere. Pręterea, qui ob morbi praesentiam sanguinis subtractione indigent, omni tempore atque omnibus horis diei ac noctis uenę sectione utendum censemus. Nam, in his qui ex aliquo tumore doloribus uexantur, aut ex alia quapiam affectione, hora, cum uehementer dolores ingruerint, in uenae sectione obseruanda sit. Qui uero a febribus degrauantur, in morbi ipsius particulari inuasionem, aut eius statu, cum necessitas urget, uenę incisione uteris. Neque enim audiendi sunt, qui uenę sectionem post quartum aut sextum egritudinis diem perhibent. Haud equidem ad dierum numerum, sed ad aegroti uires respiciendum est. Cum uero hae tibi perspicuae /70v/ fuerint, quandocumque necessitas ipsa exiget, si etiam uigesima dies aegritudinis fuerit, uena seccanda est. Cauendum est ne, cum primum homo a somno experrectus fuerit, uenam incidas, sed a somno ipso, unius hore seu maiore spatio observato, cum prius deambulatione usus fuerit. At quibus sanguinis extrahendi non praesentis aegritudinis causa, sed imminentis necessitas impendet ueris tempus nonnumquam et autumni aut aliud oportunum fuerit, huiusmodi homines ab eorum assuetis quibusdam exercitationibus cessarint, ut officinae, disputationum, aut forensium uel domesticorum operum. Tempus autem seccandae uenę duplex est. Alterum necessarium, alterum uero quod ad arbitrium ellegeris. Et necessarium quidem illud est, cum morbus aut dolores infestant, uel alia quepiam affectio subsequitur, quae neque temporis dilationem, neque moram exigunt. Quod uero ad arbitrium elligitur uitandae aegritudinis gratia, aut cum illa imminet fit. Et ad sanguinis emittendi huiusmodi usum humida dierum qualitas quam sicca borealis uidelicet praestantior est. Considerandus tibi

imprimis emissi sanguinis color est, et si subtilis sit, atque ad albedinem uergat, protinus ab euacuatione abstineto, ueritus aut bilis fervorem aut frigidorum humorum cruditatem. Scire quidem oportet colicam passionem, uenę sectionem neququam exigere, sed neque cum cibo uenter refertus /71/ est, sed quoad ipse concoquatur, atque in iecinore in sanguinem conuertatur, est expectandum. Eodem pacto neque uero mulierem gestantem, neque dum menstruorum effluxus patitur, nisi maxima necessitate cogaris, ut cum sanguinem quampiam expuere contigisset, sed neque tunc, nisi uires alacriores perspicuae fuerint. Praeterea, uenę sectione in praeualido frigore minime uteris. Neque etiam protinus e balneo egredientibus et qui nuper coitu fuerint usi. Sed neque, cum in intestinis plurima sicci excrementi materia fuerit, uerum posteaquam illam molli ablutione perpurgabis. In aetatibus autem infra annos quatuordecim uenam ne seccato, neque qui sexagesimum annum egressus fuerit, aut ad sumum sexagesimum quintum, nisi necessitatem sufficiens robur adiuuerit. Simili item ratione, neque eorum qui nimium exiles aut attenuati extiterint, uel qui praepingues, aut qui laxae, efflantisque naturae uisuntur uenam laxato. Neque item ei uenam incidas, qui de rerenti aduersa ualitudine, et diuturna, periculosaque laborauerit, nisi uiciatus sanguis id officii exigat. Neque item oblaeso, et illi qui cibum auersatur. Nullo quidem pacto post uenae sectionem somnus est capiendus, aut paulo post ipsam peractam. Sed et /71v/ exercicio abstinere oportet, neque motu is agitetur, aut in sole, siue in domo admodum luminosa consistat. Praeterea, si uenę incisio in quopiam necessaria uideatur, et homo in ipsa sectione examinari consuevit, priusquam ipsa incisio uenae fiat, patienti dulcis mali granati succum uel ipsum malum granatum edendum exhibeatur. Siue Appii succum, aut mali Cydonii gariofilorum pulvere modico aspersum, siue panis bucellam, odorato madefactam mero, bucellam ipsam identidem aromaticis nucis puluere inspergendo. Ad haec notandum quidem: quodam angusta uenae sectio subtillem sanguinem exhaurit, crassam uero neququam, quod fortassis educere necessarium est. Scire praeterea opus est quod per huiusmodi uenae incisionem, utilis sanguis extrahitur, qui a primis uenis continetur, quae circa jecur, atque ieunum intestinum sunt, atque in causa est, uti uiciatus per totum corpus distrahatur, et hoc quidem hac de causa euenit, cum utilis sanguis exiguus, crudi uero humores plurimi fuerint. Ad haec scire oportet, quod est aestatis tempore uena secunda angustiore foramine, hyemis uero laxiore est. Qui enim intercutaneę laborant morbo, his dexteroris cubiti uena secunda est. Quos uero lienis morbus infestat, uena in leuo cubito est incidenda. Tum, qui nimio uino /72/ atque immodico cibo usi fuerint, sanguinem neququam detrahas. Atqui, neque ex partibus qui recenti tumore intumuerint, sed ex oppositis

sanguinem exhaustas, in uetustis uero tumoribus ex locis, qui illi proximi sunt. Opinionem namque empiricorum nulla consideratione dignam censemus, qui non nisi in humorum aequali concursu sanguinem per uenam exhaustiendum censent. Nam, etsi id etiam non fiat, cum uiciatus sanguis fuerit, uena omnino incidenda est. Tum, febris causa, ac cum dolor repentinus inuaserit hominem, siue cum membrum in ipsa quodpiam luxatum fuerit, aut qui ex alto deciderint, seu qui partem aliquam lēserint, aut uerbera fuerint passus. Praeterea, illi uenam neutiquam secato, cui exhalationes aut humores negotium facessunt, sed purgationibus et lauachris fricationibusque et unguiminibus quibusdam, quae materiam illam absumant, uti sufficiet. Ad haec, cum uenę sectione et purgatione opus est, prius quidem ipsa uenę sectio fiat, postmodum uero purgatione uteris. Ex eualuato ipso sanguine considerandum erit, si semel aut secundo ipsa uti oportet. In quibus, simpliciter, ad sanguinis euacuationem respiciemus, nobis sit eadem die, si nihil /72v/ impedierit, aut uires sustinere queant, quantum opus fuerit extrahendus. Quodsi per vires id fieri minus liceat, unius diei intervallo aut plurium id fiet. Praestat enim in talibus uenae ipsius sectione interpolatis diebus quam semel plurima euacuatione uti. In quibus enim retrahere sanguinem uolueris, si euacuatio post duos sequentes dies fiat, rectius agetur: contrectatio quidem arteriarum tibi uires perspectas reddet. Solent quidem nonnulli adeo passionibus obnoxii esse, ut euacuationem confertim fieri haud quaquam sustinerent, qui quidem prima sectionis die refocilandi sunt. Secunda uero post illam aut sequenti die uenae ipsius sectionem repetes. Cum uero eadem die euacuare ipsum sanguinem oportebit, a somno quidem affectus abstineto. Nam somnus ad cicatricem agendam plurimum obsecundat. Neque id ignorare opus est, quod obliquae uenae sectio, quę uidelicet per latitudinem fit, praestantior est, quando sanguinem eadem die extrahendum duxerimus. Ad haec notandum quod uenę sectio quę anteriore ex parte leui brachii fit in his qui lienis aegritudinem patiuntur praestat, non in una exhaustione, quod congruum fuerit sanguinis, sed in duas uices duorum dierum perferi. Nec secus in omnibus passionibus magis conducet in moderata euacuatione sanguinis in duas uices diuisam fieri, nonumquam /73/ eadem die, quandoque prima et sequenti. Atqui et in diuturnis aegritudinibus, o. uene sectione abstineto. Et si necessaria uideatur, tum prior, cum repetita euacuatio, in quantitate modica fiat. Eadem item ratio habenda est etiam si extrahendi sanguinis necessitas impendet, cum imbecillis uirtus affecti conspicitur. Id te etiam fugere neutiquam debet, quod saepe numero exili in corpore sanguis exuberat et uene ipsę repletæ visuntur, et id fit, cum uis quae in carne est imbecillis existit, et sanguis a uenis et arteriis comprehensus, uiciatus est, ideo in hoc casu uenae sectionem neutiquam

omittas, sed potius repetitis uicibus uti ipsa opus est. Nam corpus ab huiusmodi sanguine nihil alimenti recipit. In tribus nanque locis, in interiore cubiti parte, uenam secare maiore ex parte solemus, ubi humeralis uena, atque media, nec non et inferior, quæ et alacris dicitur, consistunt. Sed animaduertendum est quod ab interiore huius uenæ, quæ alacris nuncupatur, parte uniuersim arteria subiecta est, mediae uero neruus. At ipsa humeralis, et quæ superior apellatur, secura penitus est. Et quidem in passionibus, quæ in capite eueniunt, humeralis secatur. Alacris uero sectio fit, et illius praesertim /73v/, quæ cubito proxima est, in omnibus aegritudinibus, quæ a collo infra eueniunt, ut in pleuresi et septitransuersi, lienis, iecinoris et uentris affectionibus. Sunt qui, cum interius uenæ perspicuæ neququam sunt, ab exteriori parte cubito proxima illas secant, quæ cum illis quas diximus, ordine diriguntur. Vena uero, quæ media nuncupatur, cum inter alarem atque humeralem situm optineat, ad utriusque actionem accomodatur. Et haec quidem de his, quæ ad cubitum attinent uenis, satis dictum sit. Illa uero, quæ a fronte sanguinis abstractio fit, in eorum casu, qui capitis doloribus uexantur, fieri solet, tum, quando dolores diurni, caput ipsum ex repletione infestant. Et cum exhaurire locum propo fueris, collum propius, tantum, ne suffocatio sequatur, deligato. Simili modo et in oculorum lippitudine diurna uenas, quæ iugulares ducuntur, pro superficie temnimus. Tum eas, quæ linguæ subiacent uenas, in gutturis tumoribus et qui circa asperam arteriam fiunt, anginamque patiuntur, incidimus, prius tamen alari uena dessecta. Nonnulli quidem et illas, quæ in magnis oculi angulis uenæ perspicue sunt, in aegritudinibus capitis, aut diurnis oculorum affectionibus, simili modo temnunt, in quibus et illas quæ in naribus intus fuit, ex compressione, uel aliqua aspera materia, ut tritice et molae puluere /74/ irritatas scindunt. Atqui, illas etiam uenas, quæ post aures consistunt, in capitis affectionibus laxare consueuerunt. Illas uero, quæ ad poplitem sunt, in uuluæ ac uesicae affectionibus laxamus. Renes uero, cum medii inter pedes atque cubitus consistant, communi utriusque officio inseruiunt. Equidem et illas uenas, quæ in extremis corporis partibus sunt, laxari solent, in manibus uenas frictionibus, in pedibus uero per incessum plenas reddentes. Illam, inquam, quæ in leua manu inter auricularem et annularem est, in lienis affectionibus laxant. In illis uero, qui ex iecinore patiuntur, dexteræ manus laxatur. Nam, euacuatio quæ ab extremis partibus fit, quæ a longe magis fieri solet, efficaciorum retractionem peragit. Retractionem autem dicimus, ac si diceremus, qua ad retractionem, non qua ad euacuationem attinet, et quidem Galenus ipsam nullius esse emolumenti censet. Quæ autem in pede uenæ sunt, in coxendicum morbis atque uuluæ, et uesicae affectionibus secantur. Illa inquam secatur, quæ supra interiorem talum situm optinet, quæ proplitis

uena nuncupatur. Vena enim quae alarum est, in renum affectionibus /74v/ laxatur, cum uel intumuerint, uel sanguinis copia oplentur. Cum uero morbus, qui renum dicitur, ingruerit, secunda illa, quę proplitis uena, que ad salum prosita est, nuncupatur. Nec secus, cum uulua intumuerit, et cum menstrua ipsa retrahenda erunt, illam quę brachii est, uenam laxato. Cum uero illa excitanda fuerint, illam, quae ad maleolum posita est secato, prius quidem observatis tribus aut quattor diebus ante consuetam menstruorum purgationem, in cibum ea quae attenuant exhibendo. Comiciali uero morbo laborantibus et qui uertiginibus uexantur uenas ad tybias consistentes laxabimus. At podagra, nec non articulari morbo laborantes, ex alarum uena sublevabis. Cum autem tibi mariscę tibi coercendae erunt, identidem alarum uenam secato. In ipsis uero excitandis illam, quae in pedibus est, incidimus. Ad haec sciendum est, quemadmodum Aueroes in libro nono operis sui *Colliget* nuncupato inquit, quod aestatis tempus ob potentiae imbecillitatem, uenę sectionem non admittit, tum etiam, quod illo tempore spiritus resoluuntur. Et si fortes aegritudinis ui cogaris, sit tibi sanguis modicus extrahendus. Nec secus et hyemis tempus, ex eo quod sanguis concretus atque crassus sit, incongruum /75/ habetur ad uenam laxandam. Eadem et de autumnno ratio erit, eo quod de proximo elapsae aetatis praegressum tempus calidum et siccum extitit. Sed et ob uentorum perturbationem atque temporis ipsius inaequalitatem, et quia tunc homines imbecilliores fieri solent. Quamobrem, si extrahendus fuerit, modica omnino quantitate sit. Praeterea, idem inquit, quod ad septuagesimum aetatis annum, sectione uenę uti licebit. Atqui et insignis apud Arabas medicus, mirabile quoddam ait, se trienni filio suo uenam laxasse, eoque ipsum a mortis periculo eripuisse. Haec quidem de uenae sectione nobis dixisse sufficiat. De arteriae uero incisione, orationem missam facimus, eo quod nostra tempestate medici ea uti haud quaquam consueuere. Finis.

12. Popis literature:

Abbamonte, G., & Harrison, S. (2019). *Making and Rethinking the Renaissance: Between Greek and Latin in 15th-16th Century Europe*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

Appendini, Francesco Maria (1803). *Notizie istorico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei divise in due tomi e dedicate all'eccelso Senato della Repubblica di Ragusa. Tomo 1.[-2.]*

- Barroso, M. do S., Duffin, C. J., & Sousa, G. de. (2020). *Medical Heritage of the National Palace of Mafra*. Cambridge Scholars Publishing.
- Berrey, M. (2014). *Chrysippus of Cnidus: Medical Doxography and Hellenistic Monarchies*.
- Bietenholz, P. G., & Deutscher, T. B. (2003). *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*. University of Toronto Press
- Brain, P. (1986). *Galen on Bloodletting: A Study of the Origins, Development and Validity of His Opinions, with a Translation of the Three Works*. Cambridge University Press.
- Butler, S. M. (2015). *Forensic medicine and death investigation in medieval England*. Routledge.
- Calvanico, R. (1962) *Fonti per la storia della medicina e della chirurgia per il regno di Napoli nel periodo Angioino*. Naples, L'arte tipografica, p. 128.
- Carini, I. (1893). *La Biblioteca Vaticana, proprietà della Sede apostolica: Memoria storica*. Tipografia Vaticana.
- Carter, K. C. (2012). *The Decline of Therapeutic Bloodletting and the Collapse of Traditional Medicine*. Transaction Publishers.
- Ciccolella, F., & Silvano, L. (Ur.). (2017). *Teachers, students, and schools of Greek in the Renaissance*. Brill.
- Cocchi, A. (1762). *The Life of Asclepiades, the Celebrated Founder of the Asclepiadic Sect in Phisic. Compiled from the Testimonials of Twenty-seven Antient Authors. ... From the Italian of the Signior Antonio Cocchi, ...* T. Davies.
- Cohen-Hanegbi, N. (2017). *Caring for the living soul: Emotions, medicine and penance in the late medieval Mediterranean*. Brill.
- Conrad, L. I., Neve, M., Nutton, V., Porter, R., & Wear, A. (1995). *The Western Medical Tradition: 800 BC to AD 1800*. Cambridge University Press.

CORPUS GALENICUM Bibliographie der galenischen und pseudogalenischen Werke (2019)
Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften
https://cmg.bbaw.de/fileadmin/Webdateien/Dateien/Galen-Bibliographie_2019-01.pdf

D'alverny, M. (1985). Pietro d'Abano traducteur de Galien. Medioevo.

Demaitre, L. E. (2013). *Medieval medicine: The art of healing, from head to toe*. Praeger, an imprint of ABC-CLIO, LLC.

Eberle, J. (1831). *A Treatise on the Practice of Medicine*. J. Grigg.

Eijk, P. J. "van der". (2000). *Diocles of Carystus. 2. Commentary*. BRILL.

Fabricius. (1718). *Bibliotheca Graeca*. Verlag nicht ermittelbar.

Fioravanti, L. (1570). *Il Tesoro della vita humana*. Gli Heredi di Melchior Sessa.

Frampton, M. (2008). *Embodiments of Will: Anatomical and Physiological Theories of Voluntary Animal Motion from Greek Antiquity to the Latin Middle Ages, 400 B.C.-A.D. 1300*. Michael Frampton.

Franz, J. G. F. (1780). *Scriptores physiognomoniae veteres*. Impensis Gottlob Emanuel Richteri.

Freitag, F. G. (1752). *Adparatus litterarius ubi libri partim antiqui partim rari recensentur*. Weidmann.

Galenos, K., Galen, & Galenus. (1998). *Galen: On Antecedent Causes*. Cambridge University Press.

Gessner, C. (1583). *Bibliotheca instituta et collecta primum a Conrado Gensero: Habes hic ... catalogum locupletissimum omnium fere scriptorum, a mundi initio ad hunc usque diem, extantium & non extantium, publicatorum & passim in bibliothecis latitantium ...*

Glick, T. F., Livesey, S., & Wallis, F. (2014). *Medieval Science, Technology, and Medicine: An Encyclopedia*. Routledge.

Green, M. H. (2019). *The Antidotarium magnum—A Short Description* (2019). https://www.academia.edu/40255503/The_Antidotarium_magnum_A_Short_Description_2019

Haller, A. von. (1774). *Bibliotheca chirurgica: Qua scripta ad artem chirurgicam facientia a rerum initiis recensentur*. apud Joh. Schweighauser.

Hanson, A. E., Arbor, A., & Green, M. H. (1994). Soranus of Ephesus: *Methodicorum princeps*. U W. Haase (Ur.), *Philosophie, Wissenschaften, Technik. Wissenschaften (Medizin und Biologie [Forts.])*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110875393-003>

Hassler, G., & Volkmann, G. (2011). *History of Linguistics 2008: Selected Papers from the Eleventh International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS XI), 28 August -2 September 2008, Potsdam*. John Benjamins Publishing.

Henderson, J. (bez dat.). *Introduction*. Loeb Classical Library. Preuzeto 09. veljača 2023., od https://www.loebclassics.com/view/LCL516/2011/pb_LCL516.xxxi.xml

Horstmanshoff, H. F. J., Stol, M., & Tilburg, C. R. van (Ur.). (2004). *Magic and rationality in ancient Near Eastern and Graeco-Roman medicine*. Brill.

Horstmanshoff, H. F. J., & Tilburg, C. R. van (Ur.). (2010). *Hippocrates and medical education: Selected papers read at the XIIth International Hippocrates Colloquium, Universiteit Leiden, 24-26 August 2005*. Brill.

Jurić, Š. (1983). Zbornik književnih radova Korčulanina Nikole Petrovića. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, (21), 161-198. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/243159>

Kapitanović, V. (2012). *Povijesna vrela i pomoćne znanosti*. Croatia: Filozofski Fak., Odsjek za Povijest.

Kapor, M. (1841). 'BIOGRAFIA di Nicolò Petreo'. *Gazzetta di Zara*. Vol.: 10. No.: 97, 1-4. Preuzeto 27. lipanj 2023., od <http://dikaz.zkzd.hr/?pub=1&p=12141&s=publ>

- Kem, J. (2019). *Pathologies of Love: Medicine and the Woman Question in Early Modern France*. U of Nebraska Press.
- Kyle, S. R. (2017). *Medicine and humanism in late Medieval Italy: The Carrara herbal, in Padua*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Kristeller, P. O. (1963). *Iter Italicum*. BRILL.
- Kukoč, M. (2009). *Filozofija Mediterana*. Hrvatsko filozofsko društvo.
- Langum, V. (2016). *Medicine and the seven deadly sins in late medieval literature and culture*. Palgrave Macmillan.
- Legrand, E. (1885) *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publics en grec et par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*. Maisonneuve & Larose.
- Lewis, O. (2017). *Praxagoras of Cos on arteries, pulse and pneuma: Fragments and interpretation*. Brill.
- Longfellow, H. W., & Felton, C. C. (Cornelius C. (1845). *The poets and poetry of Europe. With introductions and biographical notices*. Philadelphia, Carey and Hart [Cambridge, Stereotyped and printed by Metcalf and Company]. <http://archive.org/details/poetspoetryofeur00long>
- Longrigg, J. (2013). *Greek Rational Medicine: Philosophy and Medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*. Routledge.
- Medicine (U.S.), N. L. of, & Medicine (U.S.), N. L. of. (1967). *A Catalogue of Sixteenth Century Printed Books in the National Library of Medicine*. U.S. Government Printing Office.
- Milner, S. J., Monfasani, J., Flood, J. L., Glomski, J., Neagu, C., Lawrance, J., Taylor, C., Rutledge, T., Wakelin, D., & Margolis, O. (2012). *Humanism in Fifteenth-Century Europe*. The Society for the Study of Medieval Languages and Literature.
- Maddison, C. (1965). *Marcantonio Flaminio: Poet, humanist and reformer*. London : Routledge & K. Paul. <http://archive.org/details/marcantonioflami0000madd>

Medicine (U.S.), N. L. of, & Medicine (U.S.), N. L. of. (1967). *A Catalogue of Sixteenth Century Printed Books in the National Library of Medicine*. U.S. Government Printing Office.

Milner, S. J., Monfasani, J., Flood, J. L., Glomski, J., Neagu, C., Lawrance, J., Taylor, C., Rutledge, T., Wakelin, D., & Margolis, O. (2012). *Humanism in Fifteenth-Century Europe*. The Society for the Study of Medieval Languages and Literature.

Mioni, Elpidio (1981). "Cipelli, Giovanni Battista". *Dizionario Biografico degli Italiani, Volume 25: Chinzer–Cirni* (in Italian). Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana. pp. 698–702. ISBN 978-8-81200032-6.

Missori, P., Domenicucci, M., & Currà, A. (2015). Bloodletting from the Ankle Vein to Treat Sciatic Pain. *Pain Medicine*, 16(1), n/a-n/a.

Nutton, V. (2004). *Ancient medicine*. Routledge.

Nutton, V. (2013d). Niccolò in Context. *Medicina nei Secoli* 25. 941-956.

Omont, H. (1885). Catalogue des manuscrits grecs de Guillaume Pelicier [second article]. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 46(1), 594–624. <https://doi.org/10.3406/bec.1885.447331>

Paviolo, M. G. (2016). *I Testamenti dei Cardinali: Ottavio Acquaviva d'Aragona (1609-1674)*.

Petridou, G., & Thumiger, C. (Ur.). (2016). *Homo patiens: Approaches to the patient in the ancient world*. Brill.

Parra, E. del R. (2019). *Exceptional Crime in Early Modern Spain: Taxonomic and Intellectual Perspectives*. BRILL.

Petridou, G., & Thumiger, C. (Ur.). (2016). *Homo patiens: Approaches to the patient in the ancient world*. Brill.

Pezzi G. (1971). *La vita e l'opera di maestro Niccolò da Reggio*. Atti della IX Biennale della Marca e dello Studio Firmano per la storia dell'arte medica

Prioreschi, P. (1996). *A History of Medicine*. Horatius Press.

puštanje krvi. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51166>>

Rebollo, R. A. (2010). *The Paduan School of Medicine: Medicine and philosophy in the modern era*.

Rees, A. (1819). *The Cyclopædia, Or, Universal Dictionary of Arts, Sciences, and Literature*. Longman, Hurst, Rees, Orme & Brown.

Rezar, V. i Stiso, S. (2019). Novi pogled u humanizam Nikole Petrovića Korčulanina: o 450. obljetnici smrti († 16. travnja 1568) . *Colloquia Maruliana ...*, 28 (28), 153-165. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/219700>

Ritschl, F. W. (1866). *Friderici Ritschelii Opuscula philologica: Ad litteras Graecas spectantia*. B.G. Teubner.

Rose, H. J. (1857). *A New General Biographical Dictionary*. T. Fellowes.

Russell, C. (2006). *Giulia Gonzaga and the religious controversies of sixteenth-century Italy*. Brepols.

Ross, James Bruce (1976). "Venetian Schools and Teachers Fourteenth to Early Sixteenth Century: A Survey and a Study of Giovanni Battista Egnazio". *Renaissance Quarterly*. **29** (4): 521–566.

Stephanus, & Dickson, K. M. (1998). *Stephanus the philosopher and physician: Commentary on Galen's Therapeutics to Glaucon*. Brill.

Siraisi, N. G. (1990). *Medieval & early Renaissance medicine: An introduction to knowledge and practice*. University of Chicago Press.

Smith, W. (1876). *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology: Oarses-Zygia*. J. Murray.

- Stephanus, & Dickson, K. M. (1998). *Stephanus the philosopher and physician: Commentary on Galen's Therapeutics to Glaucon*. Brill.
- Thomas, D. (2014). The demise of bloodletting. *The Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh*, 44(1), 72–77. <https://doi.org/10.4997/JRCPE.2014.117>
- Tucker, G. H. (2003). *Homo Viator: Itineraries of Exile, Displacement and Writing in Renaissance Europe*. Librairie Droz.
- Thomas, D. (2014). The demise of bloodletting. *The Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh*, 44(1), 72–77. <https://doi.org/10.4997/JRCPE.2014.117>
- Upton-Saia, K. (2023). *Medicine, Health, and Healing in the Ancient Mediterranean (500 BCE–600 CE): A Sourcebook*. Univ of California Press.
- Volpicella, L. (1916). *Regis Ferdinandi primi instructionum liber (10 maggio 1486-10 maggio 1488): Corredato di note storiche e biografiche*. L. Pierro.
- Wallis, F. (Ur.). (2010). *Medieval medicine: A reader*. University of Toronto Press.
- Wee, J. Z. (Ur.). (2017). *The comparable body: Analogy and metaphor in ancient Mesopotamian, Egyptian, and Greco-Roman medicine*. Brill.
- Wolkenhauer, A., & Scholz, B. F. (2018). *Typographorum Emblemata: The Printer's Mark in the Context of Early Modern Culture*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Zampieri, F., Zanatta, A., Elmaghawry, M., Bonati, M. R., & Thiene, G. (2013). Origin and development of modern medicine at the University of Padua and the role of the “Serenissima” Republic of Venice. *Global Cardiology Science & Practice*, 2013(2), 149–162. <https://doi.org/10.5339/gcsp.2013.21>
- Yapıjakis, C. (2009). Hippocrates of Kos, the Father of Clinical Medicine, and Asclepiades of Bithynia, the Father of Molecular Medicine. *In Vivo*, 23(4), 507–514.
- Yoshikawa, N. K. (Ur.). (2015). *Medicine, religion, and gender in medieval culture*. D.S. Brewer.

